ఈనాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు.

దశరథుఁడు—కోసలదేశాధిపతి.

రాముఁడు— లక్ష్మణుఁడు—	దశరథపుత్త్రులు.
విశ్వామిత్రుఁడు— వశిష్ఠుఁడు—	మునులు

నారాయణుఁడు—విశ్వామిత్ర శిష్యుఁడు.

శతానందుఁడు—జనకుని పురోహితుఁడు.

శంకరుఁడు—వశిష్ఠశిష్యుఁడు.

జనకుఁడు—మిథిలానగరాధినాథుఁడు.

శతానందుఁడు—జనకునిపురోహితుఁడు.

స్త్రీలు.

కౌసల్య— సుమిత్ర— కైక—	దదరథునిభార్యలు.

కావేరి—కౌసల్యదాసి.

రుచిర—కైకదాసి

తాటక—రాక్షసాంగన.

సీత—రామునిసతి.

మృదుల—సీతచెలికత్తె.

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ప్రస్తావన.

నాంది.

మ. నవనీతోపమకాయుఁడై బుధనుతుఁడై • న, న్భూరిశౌర్యంబుతో
సవనంబున్నెఱవేర్చి, గాధిసుతుని • న్సంతుష్టుఁ గావించి, శం
భువుచాపంబవలీలఁద్రుంచి, సిరియౌ • భూపుత్త్రిఁ గైకొన్నట్టి, రా
ఘవరాముండు, దయాబ్ధి మీకొసఁగుత • న్గల్యాణముల్నిత్యముఁ.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు తెఱవంకఁ జూచి)

సూత్ర—నటీ! ఇటొకసారి రమ్ము.

(ప్రవేశించిన నటిం జూచి)

ప్రేయసీ! పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు పండ్రెండవ నాటక మొకటి క్రొత్తగా వ్రాసినారు. తత్ప్రదర్శనకార్యమందు నీవు నాకు సహాయురాలవగుదువను నాశతో నిన్నిప్పుడు పిలిచితిని.

నటి—అసహాయశూరులకు సాహాయ్యము నిమిత్తమాత్రమైనను నా యందలి దయచే గౌరవము చేసి నన్నుఁ దోడ్పడుమంటిరి. కాని యా నాటకమేదో సెలవిచ్చెదరా ?

సూత్ర—

గీ. ప్రథితరామాయణ గ్రంథ ♦ బాలకాండ
మందలికథను దెల్పు క ♦ ల్యాణరాఘ
వంబునా నొప్పు నొకనాట ♦ కంబు కంబు
కంఠి! యిది, సర్వశుభదాయ ♦ కంబు మనకు.

నటి—(నవ్వుచు) ఇచటనా? అచటనా?

సూత్రి—అట్లనెదవేమి?

నటి—ఇచటనే యయినయెడల, నెన్ని నాటక ప్రదర్శనములు గావించినను గనుబొమలమీఁది వానివలె నొక్కరీతిగ నుంటిమి కదా?

సూ—ధనవంతులము గాలేదనియా నన్నుఁ బరిహాసించుచున్నావు?

అ॥ ధనమె సుఖదమంచుఁ ♦ దలఁతువే, ధనులలో
నతిదరిద్రులకంటె ♦ నధికదుఃఖు
లైనవారు గలరు; ♦ కాన సుఖంబునో
సంగఁ దృప్తికిలను ♦ సాటిలేదు.

న—ప్రశ్నోత్తరసందర్భము బాగుగనున్నది! అటులేని మా "సర్వశుభదాయకము" తృప్తిగా వలయునుఁగాని నాటక మెట్లగును?

సూ—నీ ప్రశ్నము గుంటుచిక్కులు పెట్టుకొంటివుసుమా!

గీ. దేవ చే సర్వసుఖములు ♦ మానవునకుఁ
జేయుటనొయ్యఁ దృప్తిఁ దె ♦ చ్చియిడు నీవ
చిత్రనాటకమందుచే ♦ వివిధసౌఖ్య
దాయకంబిదియనవచ్చుఁ ♦ దోయజాక్షి॥

న—సరే! తెలిసినది, లేనివియున్నట్లే తలఁచుకొని సంతసిం

చుట్టుకదా తృప్తి ! అట్టిభావనాజన్య మహానందప్రవాహంబున నోల-
లార్చునాటకముగాన "సర్వశుభప్రద" మంటిరి కాఁబోలు.

సూ—ఓ ! గడుసుదానా ! నన్నెక్కడనుండి యెక్కడకీడ్చు-
కొనిపోవుచుంటివి ! పావనగ్రంథసంభాషణము భావజానందములో
విరమింపఁజేసితివే ! నీవే నన్ను జయించితివి. పోనిమ్ము. ఈప్రపంచ-
మందాఁడు వారి కోడనివా రెవరు?

గీ. క్రూరనారాచవితతికి, ♦ ఘోరకదన
రవములకు, జంకనట్టివీ ♦ రపురుషుఁడును,
గలికిక్రొవ్వాఁడిచూపుఁదూ ♦ పులకుఁ జిలుక
పలుకులకుఁబోలి దాసుఁడై ♦ పడునుగాదె !

నటి—మీరుమాత్రమాఁడువారుకారా ? కల్లమానములతోఁ
గట్టికత్తులతోనాఁడువారాఁడువారికోడిరి. దానికేమిగాని, యీశృంగార
ప్రసంగమింతటితోఁ గట్టిపెట్టి, కథానాయకుఁడును బతితపావనుండు
నగు శ్రీరామచంద్రమూర్తింగూర్చి యొకింత చెప్పఁ ; డదివిని నాటక
ప్రదర్శనమునకుఁ బోయెదను.

సూత్ర—ప్రియురాలా ! మంచిత్రోవకు వచ్చితివి. శ్రీరామ
మహిమ యడుగుటకుం జెప్పుటకుఁగూడఁ దగినది. కానిపూర్ణముగఁ
దృప్తికరముగ వర్ణింప నా కశక్యము.

గీ. అవనిరక్షింపదయతోడ ♦ నవతరించి
నట్టియాసచ్చిదానంద ♦ మైనతండ్రి,
రామచంద్రుఁడుమనయంత ♦ రంగములకు
లొంగని యమేయుఁ గొల్లు ప ♦ ల్కులకులొంగు !

గీ. కానిపూర్వపుణ్య ♦ కర్మ ఫలంబున
నను భవింపఁ గలిగి ♦ రామహాత్మ
పై నిగల్గు భక్తి ♦ వలన జనించిన
యమృతమంజనా సు ♦ తాదు; లింతి !

మఱియు, నాబహిఃప్రాణమా ! ఒక రహస్యముఁ జెప్పెద వినుము.

సీ. జనకాది బంధు నా ♦ శనవిపన్నగుణులై
దిక్కు లేకేడ్చెడు ♦ దీనులకును,
బట్టినదెల్లను ♦ భస్మమైపోయెడు
భగ్నసంకల్ప ని ♦ ర్భాగ్యులకును,
వచియింపరాని దు ♦ ష్పాతకంబులుసల్పి
కుళ్ళికుళ్ళి తపించు ♦ కుజనులకును
జదివినకొలఁదిని ♦ సందేహ చిత్తులై
యూఁగులాడువిపశ్చి ♦ దుద్ధములకు.

ఆ వె, నట్టియిట్టివారి ♦ కననేల? నానా, భ
వార్తులైనవారి, ♦ కమృతసౌఖ్య
కాములెల్లరకును ♦ గనకాంగి ! గట్టిగా
నమ్మ ! దిక్కు రామ ♦ నామమొకటె. ॥

న—ఔను, నాథా ! ఈయన రామాయణ నాటకములాడు
చోనాకుఁ గాయకష్టములుగూడ నగపడుట లేదు.

సూత్రి—ప్రియురాలా ! అదియొక వింతగాదు.

గీ. మనసునకు దేహంబునకు స ♦ బంధమున్న
యంతదాఁక నెతను బాధ ♦ లంటు నరుల;
భక్తిభరితాత్మ. తనువును ♦ బాసియెపుడు
పేఱగునో, తనుబాధలు ♦ నిడునపుడె.

నటి—ఆహా! ప్రాణేశా? ఈరామాయణనాటకము లుభయ తారకములుగదా!

సూత్ర—నిన్నును నన్నే కాదు. లేఖకపాఠకద్రష్ట పరిదర్శకాదులనందఱఁ దరింపఁజేయ సమర్థములు.

నటి—నిజముగా నేనెంతో ధన్యురాలను.

గీ. దశరథక్ష్మాతలేంద్రుండు ♦ తనసతులకుఁ
దెచ్చిపాయస మర్మిలి ♦ నిచ్చినట్లు
నాకుఁ గరుణించి యిడితిరి ♦ నాథ! యిపుడు
పరమపావనమౌ రామ ♦ భక్తిసుధను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(ప్రవేశము— దశరథుఁడు, కౌసల్య, సుమిత్ర, కైక.)

దశ—సతులారా! ఋశ్యశృంగునార్త్విజ్యమునఁజేసిన జన్నము దైవకటాక్షమునఁ బూర్తియయినది. ఇదిగో పాయసము. యజ్ఞదేవదత్త ప్రసాదము. దీనిని మీరు భుజియించి గర్భముల ధరింపుఁడు.

కౌ—మేమందఱము మడుఁగుబట్టలధరించి శుచిగ నున్నారము. తామే మాకొసంగుఁడు. భుజింతుము.

దశ—కౌసల్యా! ఈపాయసమున నీకెంత కావలయును?

కైక—ఏమైన మధురపదార్థమితరులకుఁ బంచియిచ్చుచో ముందుగాఁ జిన్నవారిముచ్చటఁ దీర్చుట మంచిపని కావున నాథా! మీరు మాయక్కగారి నొసఁగిన ప్రశ్నమును నన్నేయొసఁగిన యెడల సంతసంబె బాగుగ నుండునేమో?

దశ—కైకా! కేవల రుచిప్రధానమై కడుపు నిండించుకొనుటకుమాత్రమే పనికివచ్చు నైహిక పదార్థమును బంచిపెట్టునపుడు నీవనినట్లు చేయవచ్చునేమోకాని దైవప్రసాదితమగునీపవిత్రవస్తువును గూర్చి నీవు చెప్పినయేర్పాటు పనికిరాదేమో!

కై— దైవప్రసాదమునకందఱును సమానార్హులే కదా! అట్టిచోఁ బెద్దచిన్న భేదమేల చేయవలయును? కావున ముగ్గురకు సమానముగాఁ బంచిపెట్టుము.

సు— చెల్లెలా! వారి యిష్టానుసారము వారే యాచరింతురు. నీబోధన మేల?

కై— నేను నీకేమియు బోధింపలేదు. నీవు నన్ను మందలింపవలసినపని లేదు.

కౌ—(అపవారించి సుమిత్రతో) చెల్లెలా! నీవూరకుండుము. మనకు భర్తతోఁగాని చెల్లెలితోఁగాని వాదమెందులకు? ఏదైన నేటాకుననుఁ బాయసపాత్రము నాథునకు లభించినదో యాదైవకటాక్షముచేతనే యది మనముగ్గురకు దైవము విధించిన యేర్పాటు ననుసరించియే సిద్ధించును.

సు—(అపవారించి, కౌసల్యతో) అందరకంటె భర్తకధికానురాగాస్పదము ననికాఁబోలు నీతివాక్యబోధనమారంభించినది.

కౌ—(అపవారించి సుమిత్రతో) భర్తయందుఁగల చనవున నామె యేమియైనఁ బల్కినచో మన మన్యథా యెంచఁదగదు.

కై—నాథా! ఊరకుంటిరేల? ముగ్గురకు మూఁడుసమభాగములుచేసి యిచ్చుటయే న్యాయముకాదని తోచినదా యేమి?

దశ—కైకా! అట్లు తోఁచినఁ దప్పుగాదని తోఁచుచున్నది.

కైక—అట్లైన నాకందరకంటె దక్కువ నిచ్చెదవా?

సు—చెల్లెలా! ఈపాయసముతో నాఁకలిదీర్చుకొనఁదలఁచితివా? ఇది దైవదత్తమగు పదార్థము. కొంచెము భుజించిననేమి? విశేషముగ భుజించిననేమి? గిండెడు సాలగ్రామతీర్థముఁ ద్రాఁగిన ఫలమొకయుద్ధరిణెఁడుతీర్థము ద్రాఁగిన ఫలముకంటె నెక్కుడగునా?

కౌ—(అపవారించి) చెల్లెలా! అడుగనిదే నీవేలమాటలాడెదవు?

కై—అయ్యో! మీరిద్దఱు జ్యేష్ఠదేవులు. మీకు పెద్దసంతులు వచ్చునుగదాయును ధైర్యముతో నెన్నిశ్రీరంగనీతులయినఁ జెప్పఁగలరు. నేను గనీయసురాలను. కనిష్ఠురాలను. అధమురాలను. నీచురాలను. పాపాత్మురాలను. మీరిద్ద గారవింపఁగా నేదయిన నొక్కయుచ్ఛిష్టపిండమువుమిగిలిన నది మీయిద్దఱప్రసాదమని యెంచి కన్నుల కద్దుకొని తినవలసినదానను.

దశ—కైకేయీ! ఎందులకీకోపము? చూడుము. (చేయి పట్టుకొని) నేనుఁ జెప్పినమాట వినుము.

కైక—ఒక్కనీవు చెప్పినమాటల వినుతోడనే నా బ్రదుకు తెల్లవారునా? ఈయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. ఆయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. కనిష్ఠురాలనై నీయింటఁ బ్రవేశించిన దోషమునకు నాకే చిన్నతనము తప్పునా? అనురాగములలోఁ జిన్నతనము. ఆదరణములలోఁ జిన్నతనము. ముచ్చటలలోఁ జిన్నతనము. ముడుపులలోఁ జిన్నతనము. మాటలలోఁ జిన్నతనము. మర్యాదలలోఁ జిన్నతనము. బ్రదుకంతలోఁ గూడఁ జిన్నతనము. పరములోఁ గూడఁ జిన్నతనము.

సుమి—(తనలో) కాని చుఱచుఱచూపులలోఁ బెద్దతనము. సూడుమాటలలోఁ బెద్దతనము. బుడిబుడియెడుపులలోఁ పెద్దతనము. బూకరింపులలోఁ బెద్దతనము. గయ్యాళితనములలోఁ బెద్దతనము. గడుసుదనములలోఁ బెద్దతనము. కారుమాటలలోఁ బెద్దతనము. కాటులాటలలోఁ బెద్దతనము.

దశ—(అపవారించి) కౌసల్యా! నీకెంతపంతము కావలయునని యడిగితిని. చెప్పవైతివేమి?

కౌ—(అవధరించి) నాగారాబుచెల్లెలు కైకేయి కోరినంతమాత్రమున నాకొకిచ్చి ఫలములు దానిలో మీకు దోచినగతి నాకుం గల్గినది.

కై—అక్కా! నాకు వంతు నీయువలదని భర్తతో రహస్యముగఁ జెప్పుచున్నావా?

కౌ—చెల్లెలా! నీకే పెద్దభాగము నీయవలెనని చెప్పుచున్నాను.

కై—నాకంత యాస లేదమ్మా! నాకట్టి యాస లేదమ్మా! నాకట్టిదురాశ లేదమ్మా! పెద్దవారైన మీకే పెద్దపెద్దయాశలుండును గాని—

సు—చెల్లెలా! ఎందుకు ఇట్లు మాటాడెదవు? భాగములు గురించి భర్తగారితో మేమేమైనఁ బ్రస్తావించితిమా? పెద్దవంతులని చిన్నవంతులని సమభాగములని లేనిపోని రాద్ధాంతపు పూర్వపక్షములన్నియు నీవే చేయుచున్నావు కదా! మేమేమైన మాటలాడితిమా?

కై—అబ్బో! మీరు సంగనాములు. నాలిముచ్చులు. పట్టిచీమలు. సన్నసన్న సాన్నాయినొక్కుల జాణలు. సన్న భగవంతుఁడు పెద్దగోతు, పెద్దకడుపు, పెద్దయాశతో సృష్టించినాఁడు. నాకు తోచినంత పరమాన్నమునంతయు నేనే భక్షింపవలయునని యనుకొనుచున్నా ననుకొంటిరేమో! నాకేమియు నక్కఱలేదు. మీరిద్దరే భుజింపుఁడు. మీరిద్దరే పుత్రులఁగనుఁడు నాథా! నేను బోవుచున్నాను.

(పోఁబోవును.)

దశ—(ఉస్సురనుచు) అబ్బ! కైకేయీ! ఆగుము. ఎప్పుడును కోపమేనా?

సుమి—(తనలో) బెదరింపుతేగాని యెక్కడకుఁ బోఁగలదా?

కౌ—(కైకనుఁబట్టుకొని) చెల్లెలా! పోకుము. ప్రియసాధిత

పదార్థమును నిరాకరింపుటదోషము. అమ్మా! నీయిష్టమువచ్చినంత భాగమును నీవు తీసికొనుము. మిగిలినదే మేము భక్షింతుము.

కై — సన్నాహకము. అమ్మా! అంతయు మీరే తీసికొనుఁడు. నాకేమియు నక్కఱలేదు. మీకుఁగలుగు పుత్త్రులు నాపుత్త్రులు కాకపోవుదురా?

సుమి — చెల్లెలా! నీకుఁగలుగు పుత్త్రులు మాకుమాత్రము పుత్త్రులు కాకపోవుదురా? నీకింతకోపమెందులకు? నీవు పుచ్చుకొని తేనే భుజింపుము.

దశ — (చేయి పట్టుకొని) కైకా! పుత్త్రభిక్షకై నేను దేవునెంత ప్రార్థించితినో పాయసమిందుని పుత్త్రులుగ నవలసినదని నీకింతకంటె నెక్కువగఁ బ్రార్థింపవలయునా?

సుమి — (లోలో) నాథా మీకేలాగైననుసప్పుడు. మీ కేప మేమన మేమునూశం బ్రార్థింపవలసివచ్చినది.

కైక — నాథా! పొడిపొడిమాటలచే నంతోషపెట్టఁ బ్రయత్నింపకుము. నేనెంత బేలమనసు గలదాననయినను నీవియగు పై ప్రార్థనములు. కోసలరాజ్ఞింధానములు, పై కిచకిచలు, లోని ధుమధుమలు, పై మమకారములు లోని వెటకారములు, పైగోడు, లోని నూడు, తెలియలేనంత మందబుద్ధినిగాను. పాయసముచ్ఛిటలో సగఁబడు పాత్రమాదయుండినది.

దశ — పక్షపాతముగగాక సరిగఁబంచియిచ్చెదను.

కైక — సెబాస్. సరిగనిచ్చెదవుకాదా? ఇమ్ము. వలదనిన వారెవరు?

దశ — "సరిగ" ననఁగ నీయభిప్రాయమేమి?

కైక—ఇదిగో ఏ పెద్దల కధికభాగములనిచ్చి యధికులఁ జేసి నన్నన్ని విధములఁ జిన్న సేయఁ దలఁచితివో యట్టి మాయక్కలనే యడుగుదుము.

దశ—ఏమి? సుమిత్రా! నీయభిప్రాయమేమి?

సుమి—నేను పెద్దనుగాను; చిన్ననుగాను. నడిమిదానను. నన్నడుగ నేల?

దశ—సతులారా! మీలోమీరు నిష్కారణముగ వైరమొంద వలదు. నేను సరిగఁ బంచియిచ్చెదను.

కైక—"సరిగ" యనఁగ సమభాగములుగ ననిమియభిప్రాయము నాకునెడలఁ గానిండు.

దశ—సరిగ యనఁగ న్యాయముగ.

కైక—న్యాయమనఁగ నేమి? మీబుద్ధికి న్యాయమా? మా అక్కలబుద్ధికి న్యాయమా? నాబుద్ధికి న్యాయమా? దైవబుద్ధికి న్యాయమా? ఎవరుచెప్పిన న్యాయము? ఏటిన్యాయము? పాయస ప్రదాతయగు యజ్ఞదేవుఁడీ పదార్థమును మామువ్వుర కొసఁగుమని నాఁడా? లేదా?

దశ—అట్లే సెలవిచ్చినాఁడు.

కైక—అంతేకాని బుద్ధిచేతనాలోచించి న్యాయమనితోఁచిన క్రొత్తన్యాయము ననుసరించి కొందఱను సంతోషపెట్టి కొందఱ నేడ్పించి యిమ్మని యిన్నిమాటలు చెప్పినాఁడా? ఏమి? మాటలాడ వేమి?

దశ—అట్లు సెలవీయలేదు.

కైక—లేనియెడల నింత సందేహమేల? ఈయోజనమేల? ఈతొట్రుపాటేల? నానోరు గొట్టవేయనేల?? మీరన్న న్యాయము

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్ హైదరాబాద్

...్యాయముకాదు. పెద్దభార్యకొక్క-న్యాయము ... నడిమిభార్యకొక్క-న్యాయము. చిన్నభార్యకొక్క-న్యాయము ... దేవప్రసాదమున కందఱునమానార్హులను లోకన్యాయము ననుసరించి పంచిపెట్టుము.

దశ—కైకా! బ్రాహ్మణుల కనేకపర్యాయములు నీవుదానదక్షిణాదుల నిప్పించితివికదా! పెద్దలకు చిన్నలకొకరీతినే యిప్పించితివా?

కైక—బ్రాహ్మణులకిచ్చినదినాసొమ్ము. నాసొమ్మును నాయిష్టానుసారముగఁ బంచియిచ్చెదను. నాయనుగ్రహము ననుసరించి యిచ్చెదను. నీభండారములోని సర్వధనమును మాయక్కలకిచ్చిననను నేను నోరెత్తుదునా? నీవు నన్ను నిరాకరించి మాయక్కలతోడనే కాలక్షేపము చేసినను నేను దైవమును దూఱుచు నీపాదములయొద్దఁబడి యుండుదాననే కాని యిదియేమియని పలుకవలసినదాననా?

సుమి—(తనలో) అబ్బా! ఏమిశాంతచిత్తత! ఏమిసహనశక్తి! ఇటులేనాథుఁడు చేసిన యెడల యీసాకేతపురినిసమూలముగాసముద్రమునగలుపకమానుదువా? కైకమ్మతల్లీ! నాథుఁడునీయెడల సత్యను... నాగుఁడై మాయెడల నొకరీతిగానున్నను మాకు నాథునికిఁ గూడఁ ...వాట్లుతప్పలేదయ్యెను.

కైక—నీయనుగ్రహమును గనఁబఱచుటకు నీయిష్టమునుఁ ...పుటకు నీన్యాయముకు ... సంభావనకువచ్చిన ముష్టిబాప...య్యలకువలె మేము నీబంగారము పెట్టెలోపలేదే? నీమణులఁగోరలేదే? ...వస్తువేదియును దేవులాపలేదే?

దశ—ఈపరమాన్నము నావస్తువుకాదా?

కైక—ఎట్లు?

దశ—(నవ్వుచు) యజ్ఞపురుషుండు నాకొసంగుటచే నాది.

కై—మిము మ్రింగుమని మీకిచ్చెనా?

దశ—(నవ్వుచు) నీవు నన్నిట్లు వేఁపుకొని తినుటకు నాకిచ్చి నాఁడు. తెలిసినదా?

సుమి—(తనలో) మాతోపాటు.

కైక—నా నాథా! ఎంతధర్మశీలుఁడవు! నాదివి మీఁదియనుభోగమునుఁ జేయుచుంటివి. నీయనుశక్తికిణులమె! నీసహధర్మచారిణులమె! పుత్రభిక్షఁగోరి మీతోపాటు యజ్ఞము మేముగూడ జేయలేదా? మీవలెనే యజ్ఞదీక్ష మేముగూడ నెఱపలేదా? మీవలెనే మేముగూడ యజ్ఞదేవుఁ బ్రార్థింపలేదా? ఆ యజ్ఞఫలమగు నీపాయసము నీకొక్కనికే యియ్యఁబడెనా? అందుచేసెనా? అటుకాదు. అది మాకొఱకు నీచేతికీయఁబడుటచే నీదికాఁదనయినది. కాని నీకీయఁబడుటచే నీదయి నీవు మాకిచ్చుటలేదు. మాకిచ్చినది యజ్ఞపురుషుఁడే, నీకున్న స్వత్వమే మాకు నిత్త్వాభేదమాయునకు—

దశ—సరే. ఆయనకు లేదు. మీకట్టి భేదమున్నదందువా? లేదందువా?

కైక—మీప్రశ్నము నాకు బాగుగఁ దెలియుటలేదు.

దశ—సుమిత్రా! నాయభిప్రాయము నీసవతులకుఁ జెప్పుము.

సుమి—చెల్లెలా! నీవంటిఅక్కకుఁ జిన్నదానవనియు నీకిట్లు నేనుఁ బెద్దదాననయు నీకును సర్వస్వాతంత్ర్యాలనియు భేదము మనలో నున్నదా లేదా యని యడుగుచున్నారు.

కైక—అట్లు వ్యాఖ్యానము లేకేమి?

దశ—కావున నేనొక్కసంగతిని చెప్పెదను. విను. ఒక పావు గడియసేపు మీరు సవతులమనుమాట మఱచిపొండు. మీరొక్కతల్లి బిడ్డలని యెంచుకొనుఁడు. అన్యోన్య ప్రేమాధిక్యము కలవారని యనుకొనుఁడు. కైకా! ఈపాయసపాత్రము నీచేతికిచ్చెదను. నీవే పంచి యిచ్చుటకు నేనంగీకరించెదను. ఎట్లు పంచియిచ్చెదవో చెప్పుము?

కైక—మేము ముగ్గురము సమముగఁ బంచుకొందుము.

దశ—అట్లుచేయునెడల నీయక్కలయందేమి యాధిక్యమును గనఁబఱచినదాన వగుదువు. అది తప్పు. కౌసల్యా! నీవు పంచునెడల నెట్లు చేసెదవు?

కౌ—అందఱికంటెఁ జిన్నచెల్లెలగు కైకకుఁ బెద్దభాగమిచ్చి సుమిత్రకునంతకంటెఁ దక్కువనిచ్చి యంతకంటెఁ దక్కువభాగము నేను దీసికొనెదను.

దశ—సుమిత్రా! నీవు పంచునెడల నెటుచేసెదవు?

సుమి—(నవ్వుచు) నాకేమియునుంచుకొనకుండ నీయిద్దఱకు చెఱియొకసగమిచ్చెదను.

దశ—నీకో!

సుమి—పిదప వారిభాగములలోఁ జెఱియొకసగమును బుచ్చుకొందును. (నవ్వును.)

దశ—ఎంతగడుసుదానవు! సతులారా! ఇదివఱకే వ్యర్థకాలవ్యయమయినది. ఇఁక నీపదార్థమును శీఘ్రముగ మీరనుభవింపవలయును. పెద్దభాగముఁ దినినదానికిఁ బెద్దకొడుకునుఁ జిన్నభాగమును దినినదానికిఁ జిన్నకొడుకును బుట్టునా? కౌసల్య చిన్నభాగము దినినను నామెకుఁబుట్టుకొడుకు పెద్దకొడుకే. కైకా! నీవు పెద్దభాగమును దినినను నీకుఁబుట్టుకొడుకు చిన్నవాఁడే, అందుచేనీవు పెద్ద

భాగము పెట్టింపఁదగదా యీపెట్టించిన లాభము నాకు లేదు. కౌసల్య వయస్సుచే మాన్యురాలు నాకంటెఁ బెద్దది. చిరకాలము కాపురముచేసినది. పుత్త్రులు లేరని మాయిరువురకంటె నెక్కువకాలము తప్పించినది. మీయక్క యగుటచే నాకుఁ బూజ్యురాలు. అందుపై నాయందు నిరంతరానురాగముగలది. ఎన్నఁడును స్వలాభమును గోరుకొనియుండ లేదు. అట్టియీకౌసల్యాదేవిని నేను మీరు తప్పక గౌరవింపఁదగినది. మనలను లోకము మెచ్చును. మనతరువాతివారు మనలఁగొనియాడుదురు. కైకా! మనసులో నేమియుంచుకొనకుము. పవిత్రమైన ముహూర్తము దాటి పోవుచున్నది. అట్లు తలవంచుకొనుట కాదు. నీచేయి నిటు దెమ్ము. కౌసల్య చేయి పట్టుకొనుము.

కైక—(అట్లు చేయును.)

కౌ—చెల్లెలా! నేను వయస్సుచేఁ బెద్దదాననయినను నీవే నాకంటెఁ బెద్దదానవుగ భావించి నన్ను గౌరవించుచున్న సంగతి నీ వెఱుఁగుదువుకదా! అట్టిచో ననవసరముగ నీగాథ యేల? నీయిష్టమెట్లో యట్లు కానిమ్ము.

కై—నేను తొందరపడి యేమయిన నిన్నన్నయెడల క్షమింపుము. (కౌసల్యను గౌఁగిలించుకొనును.) అక్కా! సుమిత్రా! నిన్నుఁ గూడ నిట్లే కోరుచున్నాను.

దశ—సెబాస్! కైకా! నీకు కోపమెంత శీఘ్రముగఁ గల్గునో ప్రసన్నతకూడ నంత శీఘ్రముగ నేకలుగును. వెఱ్ఱికోపమెటులో వెఱ్ఱి దయయు నటులే. పాయసకలశము నీచేతిలోనుంచుకొనుము. ఇదిగో పంచుచుంటిని. కౌసల్యా! నీకు దీనియందర్ధభాగము.

కౌ—మహాప్రసాదము.

దశ—మిగిలిన యర్ధభాగము రెండుభాగములు చేయుచున్నాను.

(చేసి) ఇదిగో! ఒకభాగము సుమిత్రా! నీది. (సుమిత్రకిచ్చును.)

సుమి — మహాప్రసాదము.

దశ — మిగిలిన భాగమును నీవు దీసికొందువా?

కైక — సుమిత్ర నాకంటె పెద్దదయినందున కామెకు నాకంటె కొంత యధికభాగము కావలదా?

దశ — అట్లయిన నేమి చేయుమందువు?

కైక — నావంతు రెండు భాగములు చేసి యొక భాగము సుమిత్రకిమ్ము.

దశ — సెబాస్! కైకా! సుమిత్రా! నీవనిన నీకు రెండు వంతులు వచ్చినవి. తీసికో. నీకిద్దరు కొడుకులు గలుగుదురేమో?

సుమి — (తనలో) ఇద్దరు పుత్రులయినవారే! అనేక శిరస్సులుగలవాఁడయినను రే. కొడుకు పుట్టిన జాలును.

కైక — నేను యజ్ఞభాగమును దీసికొందును.

దశ — కైకా! నీవు సంతుష్టినొందితివా?

కైక — ఆ.

దశ — ఉత్తరక్షణమునుండి మనకు ముచ్చటలపై ముచ్చటలు, వేడుకలపై వేడుకలు. పండుగలపై పండుగలు. ఇక్కడకు మనస్సు శాంతి పడినది. సతులారా! మీరింక భుజింపరేమి?

కౌ — ఇక్కడ నేల? భోజనశాలలో నిరువురము యొక్కడ కలిసి భుజింతుము.

దశ — సరే. పోదము రండు.

(నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(ప్రదేశము—వీథి. ప్రవేశము—కావేరి, రుచిర.)

కావే—రుచిరా! వేగరా! అట్టు లతాగులో నడుగుపెట్టెద వేల?

రుచి—మాయమ్మ కైకమ్మకుఁ గడుపుచేత మందగమనము వచ్చియుండ నాకుఁ గాలిపైకురుపుచే వచ్చియున్నది.

కావే—ఇట్టిస్థితిలో నేల తిరుగుచున్నావు?

రుచి—కురుపుకంటె దొరసాని యెక్కువ నంపుచున్నదమ్మా.

కావే—మా కౌసల్యకుఁ గడుపు రాలేదా? సుమిత్రకుఁ గడుపు రాలేదా? కైకమ్మ వీరిద్దఱికంటె నెక్కువసుకుమారియా? తానంత "అస్సు ఉస్సు"ఁ బడుచున్నదఁటేమి?

రుచి—కావేరమ్మా! చెప్పిన నమ్మవేమో కాని చూడు! ఎవరితోడనయినఁ దిరుగ ననఁబోకుసుమా! నాతోడిదే సరి. ఇదిగో! ఆ పాయసముఁ దిన్నమరునాఁటియుదయమారంభము. ఒక్కటే వేవిళ్ళు! విన్నె, విరామము లేదు. ఇటుగుటక. అట్టు "ఓక్కు" వెలుతురుకంటెఁ బడుటకు వీలు లేదుగదా! ఎవ్వరిని జూచిన నసహ్యతగదా! ఇదిగో

మొగఁడనఁగ నాలాగునఁ బాఁకులాడెడిదిగదా! ఇప్పుడతఁడనఁగ వట్టి గొంగళిపురుగు. రోఁకలిబండ. ఆమహారాజు—పాపము. ఆతనిఁ జూచిన జాలియగును—తన్నుభార్యదగ్గఱకు రానిచ్చునట్లు చేయుమని నన్ను బతిమాలుచున్నాఁడు.

కావే—ఇదేమిచోద్యమమ్మా! నెలలునిండినతరువాతఁగూడ వేవిళ్ళేమిటి? మామేనత్తకేమి నెలలుండునపుడే యీరునాళ్లుకూడ పొరాకెత్తిపోయినది. ఇది మఱియుఁ జిత్రముగనున్నది. ఏమి కౌసల్యమ్మగారమ్మా! ఇదిసరికాలాగునఁ దుబుకుమనలేదుగదా! కాని నీవిప్పుడెక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు?

రుచి—సెనగపులుసుకంటెఁ బుల్లనిదేదయినఁ గోయితెమ్మన్నది. ఎవరినిందుకుగూర్చి యడిగినవారే నవ్వుచున్నారు. చూడు! మనలోమనమాట. నన్నుఁ జేరఁదీసిన యయ్యవారలేమనెనో వింటావా? వైకమ్మకంటె గయ్యాళిలభించినప్పు డదికూడ దొరకుననినాఁడు.

కావే—పనసకంటె పరసుమంచిదయెడల నదికూడఁ జెప్పినాఁడా? ఆతనిమాటలెనత్తె యెఱుఁగదు? కాని సెనగపులుసుకంటె బుల్లని వస్తువేదో నేనుఁ జెప్పెదను. ఉండు. నోటిచివర నాడుచున్నది. ఏదో ఘృతమనుమాట! స్త్రీలకొఱకు ముఖ్యముగఁ జేయఁబడినదఁట! మనుల రుచించునఁట ఆఁడుమనూరిలో నమ్మలక్కలందఱు చెప్పుకొనినారమ్మా! ఏదోఘృతము. ఊఁ—ఉండు! పుల్లకవిఘృతము.

రుచి—అబ్బే! అది ఘృతముకాదు. వేవిళ్ళచేత మాందారసాని రుచిగ్రహణశక్తి యెట్లున్నదో విద్యావిహీనతచేత మాయయ్యవారి గుణగ్రహణశక్తి యట్లున్నది. అదిపుల్లకవికృతము. పుల్లకవిచేఁ జేయఁబడిన వైద్యగ్రంథమో నల్లకాఁడో. అది తెచ్చి మూఁడవరాణిగారి మూతికిఁ గట్టవలెనందువేమి?

కామే — చనవుకొన్నవాఁడు నీవారెక్కడ గట్టుకొనినఁ గట్టి కొందురు; నాకెందులకమ్మా! నేను బోయెదను.

రుచి — వదినా! కోపమా! ఎప్పటికిఁ బోదలఁచితివో చెప్పవా!

కామే — చెప్పుటకు రహస్యమేమున్నది? మాయమ్మ వసిష్ఠ భగవానుని యాశ్రమమునకుఁ బోయి వారెచ్చటనున్నారేమో కను గొనిరమ్మన్నది.

రుచి — ఎందులకో!

కామే — నాకుఁ దెలియలేదు.

రుచి — పురుడు శీఘ్రముగ రానై యున్నదని సందేహముచే సుఖముగా రింటనున్నారో లేదో కనుగొనుమన్నదేమో?

కామే — పురిటికిఁ గావలసినది మంత్రసానియా? మహర్షియా?

రుచి — అదేమిమాట! శిశుజన్మకాలనిర్ణయము మొదలగు పనులకు గురువుగా నుండవలదా? కాని మీయమ్మగారప్పుడేమి చేయుచున్నారు?

కామే — నేనిటు వచ్చుచుండఁగనే మా చెల్లెలిని బిలిచి "రాజుగారి నిటుకురమ్మని కోరితినని చెప్పుము." అని దానితోఁ జెప్పెను.

రుచి — సరి! ఇఁక నేమి. నేననినదే నిజము. ఈసరికి రాజుగారామెయొద్దకు వచ్చియుందురు. కావున నీవు వేగ పొమ్ము. నేనును బోయి యేదియో యొకపుల్లని వస్తువును దీసికొని పోయెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము—కౌసల్యాంతఃపురము.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, కౌసల్య.

దశ—ఏల ?

కౌస—వంగి మీపాదములను శిరమున నద్దుకొనుటకు నాకు మిగుల కష్టముగనున్నది. అందుచే దయచేసి మీపాదములను నా తొడలపై నుంచుఁడు. చేతుల నెత్తి కన్నుల కద్దుకొందును.

దశ—ప్రాణప్రియా ! నీవిట్టిపనులు చేయకున్న నేమి ?

కౌస—నాథా ! (గద్గదికతో) ఏమియు లేదు.

(కన్నుల నీరుం దుడుచుకొనును.)

దశ—ఆ! ఆ! అదేమి కౌసల్యా ! ఎందులకు ? (మొగము నెత్తి కౌఁగిలించుకొని) హా ! ప్రాణప్రియా !

గీ. చెప్పవా! చెప్పవా! నీదు ♦ గొప్పకనుల
కొలుకులను వేఁడి కన్నీళ్లు ♦ లొలుక నేల ?
చెక్కు లెఱుపెక్కనేల ? ♦ నీత్కృతులఁ బె
దవు లొడుల నేల గుండెల ♦ దడయు నేల ?

కౌస—(దైన్యముతో) నాథా ! నాకేమియుఁ దోచుట లేదు. లోపల నేమియో యావేదనముగనున్నది. గర్భమున నేదియో తళుక్కుమని ప్రవేశించినట్లున్నది. కనులు చీకటులు గ్రమ్ముచున్నవి. అమితముగ

భయము వయిచుచున్నది. నాథా! నేను సిగ్గువిడిచి చెప్పుచున్నాను. లోపల నేమో యట్టిట్టె యంతయు వ్యాపించు రీతిగ నెదుగుచున్న ట్లున్నది. నాప్రాణము లెట్లుండునో తోచదు. నాగర్భమునయున్న మీ తేజస్సు నెట్లు కాపాడికొందునో! అందుచే మీతో నాలుగు మాటలు చెప్పి మీకు నొకసారి నమస్కార మర్పించుకొనఁదలఁచి —

(ఏడ్చును.)

దశ — సీసీ వెఱ్ఱిదానా! ఇదిగో! ఇటుచూడుము.

కౌస — నాపాపంబులు ద్రొక్కరాకుండు. విశేషముగ మాటలాడ లేను. నేను నాపురమునకు వచ్చినది మొదలు మీయెడల బహుభక్తివిశ్వాసములతో నడుచుకొనుచుంటిని. మిమ్ము నాభూలోకదైవముగఁ భావించుకొనుచుండునది నానమ్మకము. పొరపాటువలన నేమైనఁ దప్పులొనరించి యుండినయెడల దయార్ద్రబుద్ధితో క్షమింపఁగోరుచున్నాను. ఇదిగో నమస్కరించుచున్నాను.

దశ — చాలుచాలు. ప్రాణప్రియా! చాలు. ఇటురా! నాతోడ పైఁ గూర్చుండుము (భార్యనట్టు కూర్చుండఁబెట్టుకొని) నీకిట్టులాడదగునా? భయమేల?

(తనలో) సీ. ఆత్మజుండు గల్గునేమో య ◆ టంచు నాన
వలనఁ బడని బాములు లేవు ◆ పట్టనట్టి
కాళ్లు లేవు మ్రొక్కనియట్టి ◆ రాళ్లు లేవు
మునుఁగనట్టి నదులు లేవు ◆ మున్ను మఱియు.

గీ. వినని పుణ్యకథలు లేవు ◆ కనని తీర్థ
ములును లేవు, చేయని వ్రత ◆ ములును లేవు
బొనరుపని దానములు లేవు ◆ పొక్కి పొక్కి
వెప్పుడు పంటిలి వేఁడని యే ◆ వేల్పులు లేవు.

గీ. యజ్ఞదేవ ప్రసాద మా ◆ హాత్మ్యమునను.
జింతలడుగంటెననుచు నెం ◆ చితినిగాని
సతులు గర్భధారణకళా ◆ వతులు గాఁగ
నిప్పుడాకనూత్నచింత వే ◆ ధించుచున్న.

సీ. అంతంత మొగములై ◆ యంతంత బొమ్మలై
యంతంత యుదరంబు ◆ లైన వింత
యాకారములతోడ ◆ నేను ముక్కులఁబోలె
పలుచపల్చని వెల ◆ వెలలతోడ
నిదుర మబ్బులతోడ ◆ నిట్టూర్పుబుసతోడ
నీరుపట్టినకాళ్ళ ◆ బూరతోడ
మెలమెల్లనెదురీఁత ◆ యలపులసొలపుతో
గాజుకాయలవలెఁ ◆ గానఁబడుచు
గుత్తుకుత్తను నిల్లాండ్ర ◆ గోడుచూడ
గుండెలు పటాలుమనుచుండు ◆ రెండుతలలు
నెప్పుడేర్పడు నెప్పుడు ◆ గుప్పుచప్పు
ననుబయటఁబడువారమో ◆ యనెడువగను.

గీ. ఏకసతియున్నవానికే ◆ యింతబాధ
యనఁగ ముగురున్నాబ్రదు ◆ కడుగనేల?
ఉవిదలెందరున్నను సౌఖ్య ◆ మొకటెకాని
కుడుచు కష్టంబులెన్నియో ◆ నుడువనగునె?

గీ. ఇదియె తొలిచూలు వయసు గ ◆ తించువెనుక
రాకరాక యబ్రముగాగఁ ◆ బ్రాప్తమయ్యె
నేమగునోయంచుఁ గౌసల్య ◆ యిట్లువగచు
గోల! యెఱుఁగదు ; సుకుమారి ◆ కోమలాంగి.

(ప్రకాశముగా) ప్రాణప్రియా! నీకేమియు భయము లేదు. దైవ కటాక్షమునఁ గులగురులగు వసిష్ఠభగవానుల యాశీర్వాదమున నీవు సుపుత్త్రుని నేఁడో రేపో కాంతువు.

కౌ—రేపటివఱకు నేనీబాధ పడుచుండవలసినదా? ఆ! నా వలనఁగాదు.

దశ—(కౌసల్యను ముద్దిడుకొని)

గీ. వాఁగకము దరిసేకు సం ♦ ప్రాప్తమైన
మూలుపుణ్యమాయని ముద్దు ♦ రాలితనపు
నీకు ముద్దులుఁ నూలుకొఁటు, ♦ నెఱిసొగసులు
మురిపములగాంచి తిరుగ న ♦ ల్లాంగుచుంట.

కౌ—ఇప్పుడు పరిహాసించుచుంటిరా?

దశ—ప్రియురాలా! క్షమింపుము. ఇప్పుడు నే జేసిన పరి హాసమునకు నీకొడుకు చేయిఁబట్టుకొని యుట్టెయుట్టెముందునన్నుఁ బట్టింతువుగాని లే. చూడు. (కడుపుపైఁ జేయివైచి)

గీ. కడుపులోఁ జిన్నిబుడుతఁడు ♦ దుడుకుదుడుకు
మను చునీటిలో మత్స్యంబు ♦ ననువుఁదోఁప
దళుకు తళుకని స్ఫురియించి ♦ తుళుకరించు
మేఘగర్భస్థమగు నెఱి ♦ మెఱుపువలెను.

కౌసల్యా!

గీ. ఎగుమొగంబగు గర్భంబుఁ ♦ దిగఁబడిమెను
డొక్కలెత్తునుబాసి లోఁ ♦ తెక్కెఁ గడుపు
బడిబడిగ బిగబట్టెను ♦ ముడుగులివిగో
కుంకె వడిగనే ప్రసవింతు ♦ వింకనేమి?

నీవు రేపటివఱ కుండనక్కఱ లేదు. ఈదినముననే శుభప్రసవమగు చున్నగాక! నీదాసి యొవ తెయయిన నక్కడనున్నదా ?

కౌ—అందఱను బంపివయిచితిని. ఏల ?

దశ—ఏలయందు వేల ? పిలిపింపవలసినవారిఁ బిలిపించి, వల సిన సన్నాహమంతయుఁ జేయింపనక్కఱ లేదా ?

కౌ—తొందరపడకుఁడు. ఎవ్వరిని బిలిపింపవలదు. ఇఁక నొంత సేపు చూతము.

దశ—ఇంకఁ జూచున దేమి. (గట్టిగ) కావేరీ !

(నేపథ్యమున) బాబూ ! వచ్చుచున్నాను.

కౌస—దానితో నిందుకొఱకని చెప్పెదరాయేమి ? వలదు.

దశ—దాసికయినఁ దెలియకుండ నెటులు ?

కౌ—ఇప్పటినుండియునా? ఈదాసుల చెవినిఁబడిన ముక్క నీటిపైఁబడిన నూనెచుక్క.

దశ—అటులయిన యిప్పుడేమిచేయుమంటివి ?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! లోనికిరావచ్చునా ?

కౌస—కావేరీ ! రావచ్చునుకాని నీవిచ్చటకువచ్చి చేయున దేదియు లేదు. జపమగునెడలఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవిగారిట కొకసారి దయచేయుదురేమో కనుఁగొనెదవా ?

దశ—(నిష్ఠురముగ) జపము వదలియయిన శీఘ్రముగనని చెప్పరాదా ?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! పోయి చెప్పెదను.

కౌ—సరే.

దశ—వసిష్ఠభగవానున కెప్పుడు వార్తనంపుదము.

కౌస—ఆమె పెద్దది. మిగులఁ దెలిసినది. వచ్చినతరువాతనన్ని యేర్పాటులును సందడిలేకుండ నామెయే చేయును.

దశ—సంతోషమే. నీకింక భయమేమియు లేదుకద.

కౌస—లేకేమి! ఇప్పుడంత బాధ లేకుంట చేస్థిమితతగనున్నాను. ఇదియంతయుఁ గడచి గట్టెక్కి తిరుగమీతో సుఖింపఁగలనా?

(నేపథ్యమున) ఆ! ఆ!

దశ—ఆహా! వింటివా? ఎట్టి సదుపశ్రుతియయినదో.

కా—కావేరీ! ఆ. ఆ. యనుచున్నావేమి?

(నేపథ్యమున) దేవిగారు మహారాజుగారియొద్దనేయున్నారా? యని రెండవరాణిగారి దాసిగంగ చేసిన ప్రశ్నమునకు ఆ. ఆ. యనుచున్నాను.

కా—భగవతియగు నామెతో మనవిఁజేసితివా?

(నేపథ్యమున) ఆ, వచ్చెదననినారు.

కా—తొందరగ దయసేయుమని చెప్పలేదుకద.

(నేపథ్యమున) ఊ. హు.

కా—సరే. పోమ్ము నాథా! నా చెల్లెలు సుమిత్ర నన్నుఁజూచుటకయి రాఁదలచి దాసిచేవార్తనంపియున్నదికాఁబోలు. నేను సెలవు తీసికొనివెళ్ళనా?

దశ—నీవు వెళ్లుటయేల? ఆమెయే యిక్కడికు రాఁగూడదా?

కా—సరి.సరి. చాలులెండు. నాథా! నేనొకరహస్యపుమాట నడిగెదను. చెప్పెదరా?

దశ—తెలిసినయెడల.

కా—సుమిత్రగర్భము కైకమ్మ నాగర్భములవలె లేదేమి?

దశ — లేక ?

కౌ — మిగులఁ బెద్దదిగా నుంటయే కాక యాకృతి చేఁ గూడ వింతగ నున్నది. ఈపక్కను బెరిగియున్నది. ఆపక్కను బెరిగియున్నది. బొంతయరఁటిపండువలె నడుమ గొంచెము వెలితిగ నున్నది. ఎందుచేత?

దశ — ఆమె కవలపిల్లలను గాంచు ననితోఁచుచున్నది.

కౌస — అమ్మయ్యో ! ఇద్దఱుపిల్లలే. నాకొడలు జలదరించుచున్నది. ఏమండి నేనడిగిన ప్రశ్నమునకుత్తరము చెప్పక పోయితిరి ?

దశ — ఉపశ్రుతియే చెప్పినది.

గీ. నీదు నునుఁ దొమ్మ తలగడ ♦ మీఁదఁ దలయు
నాదు నెదపైనఁ గాళ్ళుంచి ♦ నీదు సుతుఁడు
పండి యెడనెడఁ గుయికు యం ♦ చుండఁ గలసి
యతని జోకొట్టుచును సుఖ ♦ మందగలము.

అంతకంటె మనకికఁ గావలసిన దేమి ?

కౌ — అంతవారమగు నెడల నికఁ గావలసిన దేమి? నాకుఁ గొంచెము కష్టముగ నున్నది. నేనింకఁ బోవుదును. (పోఁబోవుచు) వైకుంఠవాసా ! నాహృదయమున నుండుము. గురు వసిష్ఠ భగవానుఁడా ! నమస్కారము.

(కన్నులనీరు పెట్టుకొని) ప్రాణనాథా ! నమ — స్కా —

దశ — ప్రాణకాంతా ! వలదు. నీవు నమస్కరింపఁదు నేనే నీకు నమస్కరింతును. (తనలో)

గీ. కష్టములకోర్చి మృతికిఁ జం ♦ కక యపార
సర్వసృష్టి మహాతంత్ర ♦ సారసరణి
చిన్నతన బొజ్జని ముడుచు ♦ కొన్న గర్భ
వతియె పరిత్యక్తపరమ దై ♦ వంబుగాదె

శ్రీ శేషశయన పరబ్రహ్మణే నమః (నమస్కరించును.)

కౌ—(మోమెత్తి తేరిపాఱఁ జూచును.)

దశ—సతీ! అట్లు నిశ్చలముగఁ జూచెద వేల?

(తనలో) గీ. కసరినను దీండ్రపడినను ♦ గైకయాజ్ఞ
భీతిమన్నించి తనమాట ♦ వినకయుండి
నను జలువచూపు వలపుల ♦ నవ్వుపూలఁ
జల్లు నీమె జ్వాలలవెదఁ ♦ జల్లు నేల?

(చేయిఁ బట్టుకొని) కౌసల్యా! మాటలాడవేమి? ఇట్లు రోజెదవేల!

కౌ—(దశరథుని ద్రోసివయిచి) ధనుస్సు! ఏదీ ధనుస్సు—
హా! హా! హా!

(చేయి విదల్చుకొని అట్టహాసముచేయును.)

దశ—హాహాహా! ఇదియేమి?

గీ. మోవి కెలఁకుల దాటిపైఁ ♦ బోనిచిన్న
మొలకనవ్వుల నను, కతి ♦ గొలుకు లెడలి
పోని చూపుల ముగ్ధని ♦ ష్పలను గురిసి
యట్టహాసము సేయు, వీ ♦ రాగ్రిణివలె,

గీ. అంగుళుల యుంగరము లె బ ♦ ర్వించునోలు చు
నబల, యిల్లాలు, చూలింత ♦ రాలు, నన్ను
భీకరాసురహారుని ను ♦ న్వాత్తుగాఁగ
గోటికొన విూఁకె నిదియేటి ♦ పాటవంబొ!

గీ. వీణయో! కేళికాబ్జమో? ♦ ప్రాణనాథు
నడిగెదని పాదయుగ్మకమో! చిత్ర ♦ ఫలకమొకొ!
దయాకుదానికి ధనుసేల! ♦ యక్కటకట!

కౌ—కోకింతలో మతి చలి ♦ యింపఁగలదె?

ఇదిసమాసన్నప్రసవసూచకమగు తొట్రుపాటుకాదు. ఏదయిన భూత మావేశించి యుండవలయును, లేదా పెద్దలో పేరటాండ్రో మొక్కు- కొందును. ఏదయిన మీఁదుఁ గట్టవలసినయెడలఁ గట్టుకొందును. శిశు వున కెవరిపేరు పెట్టుకొనుమన్న వారిపేరు పెట్టుకొందును. ఓకుల దేవతలారా! ఓపితృదేవతలారా! మీయారాధనమున నేమయిన కొఱంతగావించియుండినయెడల నన్నుఁ క్షమింపుఁడు. మీకోరికలేవైన దయచేసి స్వప్నరూపమున వెల్లడింపుఁడు. అంతేకాని

గీ. అనుపదనువేలమేఘములు ♦ మొఱఁడుగాఁగ
నున్నకట్టె మాంధవృక్షపుఁ ♦ జన్నిచిగురు
పెట్టనున్నది, తతదయా ♦ దృష్టిఁ జేసి
పెంచుకొనుఁడు, మీయదిమీరు ♦ పెనుకఁదగునె !

(ప్రకాశముగా) కౌసల్యా ! (దరిఁ జేరఁబోయి) ఆహా ! తిరుగఁ బ్రోచి వచ్చిన నెక్కడఁ బడిపోదునో ?

గీ. అసురరణరంగములను బా ♦ కారి వెన్నొ
సంగుపట్టుల ప్రబలర ♦ క్షః పిశాచ
ఖండనోద్దండతాభి మ ♦ ఖ్యంబుగాంచు
నేను సతిఁ జూడఁ జాల మో ♦ మెత్తి యహహా !

ఆహా ! నాసతియేమి దివ్యదర్శనమిచ్చుచున్నది !

గీ. పరమగుచు, నగాధమగుచు ♦ పరివిమలంబు
నగుచు, దుర్నిరీక్ష్యమగుచు ♦ నమితమగుచు
వర్ణనాతీతమగుచు దు ♦ ర్గ్రహమునగుచు,
నొకమహాతేజ మంటఁ గ్రాలు ♦ చున్నదహహా !

కావేరీ ! కావేరీ !

(నేపథ్యమున) బాబూ !

దశ—వసిష్ఠ భగవానుని శీఘ్రముగ దయసేయుఁడని చెప్పి వెంటఁబెట్టుకొనిరా! వెళ్ళితివా?

(నేపథ్యమున) ఆ!

దశ—నాకు మతిలేదు. చైతన్యమే లేనట్లున్నది. వైకుంఠనిలయా! పన్నగశయనా! నాతండ్రీ! ఏమియీమాయ! ఏమియుఁదోచకున్నది. ఎవరిదోకాలిచప్పుడగుచున్నది. గురువులవారువిచ్చేయుచున్నారుకాఁబోలు. (కొంచె మెదురుగఁబోయి) మహాత్మా! దయసేయుఁడు.

[వశిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.]

దశ—మహానుభావా! నమస్కారము. మహాసముద్రమున బడియున్నాను. కౌసల్యవంకఁజూడుఁడు. అదేమి?

వసి—(నవ్వుచు) మహాసముద్రమున నీవుబడియుండుటకాదు. మహాసముద్రమున బడియున్నయాతఁడు మనయింటికింకవిచ్చేయును. ఈదినమేసుదినము నీబ్రదుకంతయునిందుకొఱకే! నాజపమంతయు నిందుకొఱకే!

దశ—మహాత్మా! కౌసల్యకేమియు నాపత్తులేదుకదా?

వసి—(నవ్వుచు) దేవతలయాపత్తులిఁక నణఁగిపోవును. ఋషులయాపత్తులింకదీఱును. లోకములయాపదలు మాయమగును.

కౌ—(పీఠమునుండి దుమికి) రే! సకలసురనికరసుఖరమాసమారంభ విమర్దనా! రే! సకలపవిత్రమహర్షిజాల జపతపోభంగసమాచరణ సాహితీసనాథా! సామసాధ్వీయాగ బాధాచరణవిదగ్ధా! సత్యదయాశౌచ ధర్మశూన్యా! మహామాయావీ! రే! లోకకంటకా! రాక్షసాపశదా! కుంభకర్ణాగ్రజా! రావణాధమా! తాదికో! నీమరణమింక నిశ్చయము! పుత్త్రపౌత్రకళత్రబంధుమిత్త్ర

పరివారసహితముగ నీచావు సమీపించినది. ధనుస్సేది! తమ్ముఁడా! ధనుస్సు—

వసి—సెభాస్ ! వినఁదగినమాటలువినఁబడినవి. ఈకర్ణములు పవిత్రములయినవి.

దశ—మహర్షి చంద్రమా! ఇదియేమిటి? అయ్యయ్యో! ఆ పీఠము పైనుండి క్రిందకు దుమికెను. గర్భమేమగునో? గుండెలదటి పోవునట్లే మాటలేదేమిటి?

వసి—రాజచంద్రమా! ఏమియుఁ జడియకుము. ఒక గడియలో నింక భగవంతుఁ డవతరింపఁగలఁడు. ఆతనిముందు చర్యయే యిప్పుడు వెల్లడింపఁబడినది. అదృష్టవంతులలో నగ్రగణ్యుఁడవునీవే! నింద్యమగు పురోహితవృత్తి నవలంబించి నీయింటనింతకాలమునుండి పడికాపులుపడుచు నేనుండుట యీమహాసుదినముకొఱకే.

దశ—తానేయింకఁ బుట్టలేదుకదా! తమ్ముఁడా! ధనుస్సేదీ యనుచున్నాఁడేమి? రావణు నీతఁడు వధించునా?

కౌ—(పండ్లుకొఱుకుచు, గట్టిగ) వధియింపక—ఇంకను వేచియా! ధనుస్సు. ధనుస్సు. హా! హా! హా!

(విఱుచుకొని క్రిందఁబడును.)

దశ—అయ్యో! అయ్యో! (కౌసల్యనుబట్టుకొని) కౌసల్యా! కౌసల్యా! మహర్షిచంద్రమా! ఇదియేమి?

వసి—మరేమియు జడుపకుము. గర్భముననున్న మహాతేజమామె భరియింపలేక పోవుటచేనట్లయినది. తొందరలేదు.

దశ—కౌసల్యా! కౌసల్యా! ఇంకనుస్మృతిరాలేదు. గురూత్తమా! ఏమిగతి?

వసి—నాకమండలూదకము నీమెపై కొంతచల్లెదను. (అట్లు చేసి) కౌసల్యా !

(కౌసల్య లేచును.)

(కౌసల్య అటునిటు తొట్రుపాటుతోఁజూచి)

దశ—ప్రాణకాంతా! నీకిపుడెట్లున్నది? ఇదిగో అటుచూడుము. వారెవ్వరు ?

కౌస—పురుషోత్తమా! నమస్కారము. నాథా ! అట్లడిగెద వేమి ?

వసి—(అపవారించి) రాజోత్తమా ! ఆమెకిప్పటివృత్తాంతము తెలియనీయకపోవుటమంచిది. వెంటనే సూతికాగృహమున కామెను బంపుము.

దశ—కావేరీ !

(నేపథ్యమున) బాబూ ! వచ్చుచున్నాను.

వసి—రాజా ! నీవుకూడ లోనికిఁబోయి తద్గృహసమీపమున నుండి శిశూదయమగువెంటనే యొకగంట వాయింపఁబంపుము. నే నిచ్చటనేయుందును.

దశ—తామొక్కరే యిక్కడ దయచేసియుందురా ?

వసి—నాశిష్యునిరమ్మని చెప్పి వచ్చితిని.

దశ—కావేరీ! ఇంకరావేమి ?

(నేపథ్యమున) అరుంధతమ్మగారువచ్చినారు. ఆమెకుఁ బూజా మందిరములోనికిఁ దారిచూపుచున్నాను.

దశ—సంతోషమే ! నీవిక్కడకు రానక్కరలేదు. నేను కౌసల్యనటకుఁ దీసికొని వచ్చెదను. మహానుభావా ! సెలవా ?

వసి—మంచిది.

దశ—(కౌసల్యను బట్టుకొని) దేవీ! నీగర్భమున కెక్కడను దెబ్బతగిలినట్లు లేదుకద. అంతయు సరిగనున్నదికద?

కౌస—(అపవారించి) ఏమియు లేదు. ప్రాణప్రియా! నీవు మహాతేజస్సంపన్నుఁడగు పుత్త్రుఁడు కలుగునని గురువుగారు మంగళాశాసన మొనర్చిరిసుమా!

(ఇద్దఱు విశ్రమింతురు.)

వసి—రెండుయామముల వేళ కావచ్చినది.

గీ. తనకులంబునఁ దనకంటె ♦ ఘనసమగ్ర
విమల తేజోవిరాజిత ♦ విగ్రహంబు
పుట్టివంశంబునకు వన్నెఁ ♦ బెట్టుననుచుఁ
బద్మబంధుఁడు నడునింగిఁ ♦ బ్రబలియుండు.

శిష్యుఁడు—(ప్రవేశించి) ఇదుగో శిష్యుఁడు, గురువుగారు నాకొఱకు పైకిఁ జూచుచున్నారేమి?

వసి—ఓరీ, శుంఠా! నీవు వచ్చితివేల? వాఁడేఁడీ?

శిష్యు—నేను మాత్రము శిష్యుఁడనుగానా?

వసి—సరే. కూరుచుండుము. ఈదిన మేతిథియో యెఱుఁగుదువా?

శిష్యు—ఏదయిన గొంచెమాధారమున్నగాని చెప్పలేను.

వసి—ఏయాధారము?

శిష్యు—ఈసంవత్సరము పంచాంగము చేయుటకుఁ గ్రిందటి సంవత్సరపుఁ గణితముకొంత యావశ్యకము. అట్లేనాఁటితిథి తెలిసికొనుటకు నిన్నటితిథి తెలియుటఁ గొంత యావశ్యకము.

వసి—నీకింకఁ జదువురాదు. నీకు నావలన నేమియు నుపయోగించునట్లు తోఁచదు.

శిష్య—ఆసంగతి నేనెఱుఁగకపోలేదు.

వసి—అటులయిన మఱియెక్కడకయినఁ బొమ్ము.

శిష్య—అన్ని స్థలములు చూడనిదే యిక్కడకు రాలేదండి. నాపూర్వగురువులందఱు తమరు గట్టివారని చెప్పిరి. నాదురదృష్టమున నన్యథాయయ్యెను. నేనునింకఁ జదువుమానివైచి తపమో, కవిత్వమో మొదలు పెట్టవలయునని యోచించుచున్నాను. కాని యీమహారాజుగారి పుత్త్రోత్సవాదులలో నేమయినలాభించునేమోయనియాసబెట్టుకొనియున్నాను. రాజభార్యలకుఁ దొమ్మిది దాఁటినది. పదిపదునొకండు దాఁటినది. పండ్రెండవమాసము నడుచుచున్నదని తెలియుచున్నది. మూఁడు తొమ్మిదులు కాఁబోలును. అందుచే నింతట దేలునట్లు తోఁచదు.

వసి—అక్కరలేదు. కౌసల్యాదేవి గర్భమున మహాతేజశ్శాలి యగు పుత్త్రుఁడింకపావుగడియలో జన్మింపనై యున్నాఁడు. శుద్ధనవమి-పునర్వసూనక్షత్రము. అన్నియు బాగుగనున్నవి.

శిష్య—నవమినిఁగూర్చి నాకుఁ గొంచెము సందేహముగ నున్నది.

వసి—ఎందుచేత?

శిష్య—జన్మమనఁగా నింటిలోఁ బ్రవేశముకాదా? ప్రవేశ నవమి నిషేధముగదా?

వసి—నీమొగము! ఆమహాతేజ మిదివఱకే దేవీగర్భమునఁ బ్రవేశించినది. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగుటయే జరుగనై యున్నది.

శిష్య—పత్యక్షనవమిమాత్రము నిషేధముకాదా ?

(లోనగంటవినఁబడుచున్నది.)

శిష్య—అద్దీ ! సత్యము, నేను జెప్పినమాట సత్యము.

వసి—ఆగంట నీకుపశుత్రికాదు. అది శీర్షోదయమగువెంటనే వాయించినగంట. దీనినిఁబట్టి తరువాత జాతకచక్రము వేయుదును.

శిష్య—శీర్షోదయసమయము మనకుఁ బ్రధానము కాదు. మూఁడుదినములక్రింద శీర్షోదయము కాసెండు. అదిమనకు లెక్క కాదు. భూపతన సమయమే ముఖ్యము.

(నేపథ్యమున) ఫిరంగులధ్వనియు ఢంకాభేరీవాద్యములధ్వనులు వినఁబడును.)

వస—ఆహా ! మంగళవాద్యములు వినఁబడుచున్నవి. భగవానుఁడవతరించినాఁడు. లోకమునకెట్టి శుభదినము సిద్ధించినది ?

గీ. చైత్రమందునశుద్ధ ప ♦ క్షమునవమి
తిథిఁ బునర్వసూ తారను ♦ విధుగురుయుత
గర్కటక శుభోదర్క ల ♦ గ్నమునను బుధ
వారమునను శ్రీహరి యవ ♦ తారమందె.

(నేపథ్యమున) జనులారా ! సందడిసేయవలదు. మీకందఱకు సంతుష్టికరముగఁ బంచిపెట్టించెదను.

శిష్య—సుమంత్రుఁడు సేవకులచే ఖండశర్కరజనులకుఁబంచిపెట్టించుచున్నాఁడు. నేనుగూడఁ బోయి తెచ్చికొందునా ?

వసి—పో—

శిష్య—(పోవును)

(నేపథ్యమున) సుమంత్రుఁడా ! యథేష్టముగ నిష్కములఁ

బందిపెట్టింపుము.

వసి—రాజేంద్రుఁడదిగో! యిటకు వచ్చుచున్నాఁడు.

దశ—(ప్రవేశించి) నమస్కారము.

గీ. అంధునకు నేత్రసంపత్తి • యమరెఁ బుల్ల
విఱిగి మోడైన చెట్టు పు • ష్పించెఁ గడుపు
కలవగు దరిద్రునకు • రత్నఖనిలభించె
దాసునకుదొడ్డగతిగల్గె • దాపసేంద్ర.

వసి—దాసున కేగాదు దేశమునకంతకని చెప్పుము.

దశ—బాలుఁడు బహుతేజస్వియై యున్నాఁడఁట.

వసి—నీవింకఁ జూడలేదా!

దశ—నాకు దైవసములగు మీరుచూడకుండ నేజూచెదనా? వత్సకు శుభస్నానమయినది. నేను గూడస్నానమొనర్చి పరిశుద్ధుఁడనయియున్నాను.

వసి—జాతకర్మాది కృత్యములింక నిర్వర్తింపవలసి యున్నవి.

దశ—కావేరీ! బాలునిట్లు తీసికొనిరమ్ము మహర్షిసత్తములకుఁ జూపింతును.

(కావేరి పొత్తులలోనుంచి వత్సను దెచ్చును)

దశ—పిల్లవానిని ముందు గురువుగారికిఁ గానఁబఱుపుము.

వసి—రాజేంద్రా! నీవుకూడ జూడుము.

దశ—(చూచుచు) ఎట్లులున్నాఁడు?

వసి—ఇదికన్ను. ఇదిముక్కు. ఇది చెవియని నాకేమియు విస్పష్టముగఁ గానఁబడుట లేదు.

గీ. కనులు మిఱుమిట్లుకొల్పి పు ♦ ల్కలనొసంగి
మోదబాష్పములను వెల్చు ♦ పూర్ణ విమల
శాంతగంభీర తేజంబు ♦ స్వల్పపూర్వ
పరిచయముగల యదియె చూ ♦ పట్టెనాకు.

దశ—గురువర్యా ! అదియేమి? ఇంతపిల్లవాఁడు విస్పష్టముగఁ గానరాఁడనుచున్నారేమి ?

ఆ. వె. అరగమూయునప్పుడె ♦ యంతంత లోకనుల్
విప్పినప్పుడెంత ♦ గొప్పలగునో ?
మూట గాఁగ బండు ♦ బుడుతఁడింతగనుండ
సాగియుండె నెంత ♦ సోగయగునో ?

గీ. మెఱుగుఁ జామనచాయల ♦ హొంగఁగుల్కొడ
డంబుమీరెడు సుందరా ♦ ఙ్గంబుతోడ
ముద్దులనుమూట గట్టెనె ♦ మొగముతోడ
నితఁడు నయనాభిరాముఁడై ; ♦ యొసఁగునాకు.

గురువర్యా! ఈతనికేమిపేరు పెట్టిన బాగుగనుండునో తెలిపెదరా ?

వసి—నీవు సూచించుచునేయుంటివికాదా ? ఈతఁడు సర్వజన నయనాభిరాముఁడు. కావున రాముఁడని పేరు పెట్టుము.

దశ—తగినపేరు సెలవిచ్చితిరి.

వసి—ఈతఁడు ముందుచేయు లోకోపకారక కృత్యములను బట్టి యాపేరింతకంటెఁ దగియుండఁదలఁచియున్నది.

దశ—అంతయు దమ యనుగ్రహము. సుమిత్రయుఁ గైకయు బాలురఁజూచిరా ?

కావే—సుమిత్రమ్మగారు చూచినారు. కైకమ్మగారుచూడ లేదు

దశ—ఎందుచేత ?

కావే—ఆమె బద్ధకముగా నున్నారు.

వసి—రేపటిదినమున నీసరికి రెండవపుత్త్రినెత్తికొనియుందువు జాతకర్మమును లాలసింపఁదగదు. లోనికి విజయము పొందుము. నేను స్నానమొనర్చివచ్చెదను.

దశ—చిత్తము !

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—సరయూనదియొడ్డు.

ప్రవేశము—విశ్వామిత్ర శిష్యుఁడు నారాయణుఁడు ;
వసిష్ఠ శిష్యుఁడగు శంకరుఁడు.

శంక—నారాయణుఁడా ! మనముగలసియెంతకాలమైనదో ?

నారా—శంకరా ! శ్రీరామ జన్మోత్సవములకు మహారాజాహూతులగుమావిశ్వామిత్రగురువుగారితో నేనిటకువచ్చినప్పుడునిన్నుఁ గలసితిని.

శంక—ఎన్ని వత్సరములైనదో — ఇరువది వత్సరములై యుండునా ?

నారా—అబ్బే ! పదుమూఁడు వెడలి పదునాలుగు జరుగుచున్నదో—పదునాలుగు వెడలి పదునయిదు జరుగుచున్నదో ?

శంక—ఇంతే—కాలము నాచదువువలె నింత మెల్లఁగ నడచుచున్నదే.

నారా —

గీ. బాలుకంటెఁ గాలంబుతోఁ జేలువలెను
ప్రాఁకు ఘనతయందలి యాస బాలుఁడుంట;
వృద్ధుకంటెఁ గాలంబు వర్తిత్తు లేఁడి
కీర్తిఁ జావునందలి భీతి వృద్ధుఁడుంట.

శంక — నీవనుమాటకొంత నిజములాగుననేయున్నది. మా గురువుగారయిన వసిష్ఠుని రాముఁడు జన్మించి యెంతకాల మయినదని యడుగ "నేఁడే! మొన్న మొన్ననే కాదఁటరా!" యని యాతఁడనెను.

నారా — కానియప్పటియుత్సవములుబహుదివ్యముగ జరిగినవి.

శంక — దైవవశముచే రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నుల జన్మోత్సవము లొక్క సమయముననే వచ్చినవి కావున నంత వేడుకగ జరిగెను. వేనిమట్టునకదివేఱుగ జరిగియుండునెడల నీవేడుక జరిగియుండునా?

నారా — వీరిలో భరతలక్ష్మణులిద్దఱు కవలలా!

శంక — తెలివితేటలలో మనవిద్దఱము కవలలవలెనున్నాము. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులిద్దఱు సుమిత్రాపుత్త్రులు — కవలలు. కైకేయీపుత్త్రుఁడు భరతుఁడు.

నారా — అలాగా! ఆదినములలో మీగురువుగారి యొద్ద నేదియో చదువుచుంటివి కాదా?

శంక — ఇప్పటికి నక్కడనే సరిగ నడియే నేర్చుచున్నాను.

నారా — అంతవిసుఁగుదలతోఁ జెప్పెదవేమి? చదువువచ్చుచుంటలేదా?

శంక — ఉపనయనములగువెంటనే రాజపుత్త్రులను సల్వారను

మాగురువుగారికి విద్యాభ్యసనార్థమై రాజుగారొప్పగించిరి. అప్పటికి నేనొక యర్థపురస్కారమునుండి జందెము మడతవైచి దప్పులు వేయు చున్నాను. వారు నాక్రింది తరగతిలో నొకవారముండిరి. తరువాత నొక మధ్యాహ్నము సహపాఠకులుగనుండిరి. ఇప్పుడు నాకు గురువులుగ నుండిరి. వారికి నాలుగు వేదములువచ్చినవి. ధనుర్వేదమువచ్చినది. ఉపనిషద్విద్యవచ్చినది. వేయేల ? అఱువదినాలుగువిద్యలు వచ్చినవి.

నా రా—నీ కేమివచ్చినవి ?

శంక—నెత్తికిఁ జేతులు—కంటికి నీళ్ళు—ఒడలికిఁ జెంపదెబ్బ పుఁ దట్టులు.

నా రా—రాకపోయినప్పుడింతకాలము కష్టపడి చదువనేల ?

శంక—వచ్చుచున్నదికావుననే చదువుచుంటిని.

నా రా—వచ్చుచున్న దేమి ?

శంక—కోటలో సంభావన—ఊరిలో దొడ్డిదక్షిణ.

నా రా—"నీకుఁ జదువు రాదు—నీవుపో" యనిగురువుగారెప్పుడును నిన్ననలేదా ?

శంక—అనేక పర్యాయములు.

నా రా—అట్లయిన నాయన నిన్నేల వదలుకొనలేదు ?

శంక—నిన్నట్లునట్టింటలోను వీధి గోకుటలోను విశేషవిద్యాంసుండ నగుటచే విడువలేకుండ నున్నారుకాఁబోలు. కాని యిప్పుడేమియు నుత్సవములు లేవుకదా ! మాగురువుగారేలవచ్చిరి ?

నా రా—అదినాకెట్లు తెలియఁగలదు ?

శంక—పోనీ—నీవిట్లు వీధివెంట నేలతిరుగుచున్నావో యడిగినయెడల ? తెలియునా ?

నారా—మాగురువుగారు రాజుగారినిఁజూడఁ గోటలోని కేగిరి, నాకేమియుఁ బనిలేక తిరుగుచున్నాను.

శంక—మాగురువుగా రీదినమునఁ గోటలోనికి వెళ్ళరని నేనను కొందును.

నారా—ఏల?

శంక—వారికి వీరికినష్టమచందురేఁడు, నైధనతారకాదా?

నారా—ఐననేమి?

శంక—ఏమియు లేదు. నడువుఁడు.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము — రాజసభ.

ప్రవేశము — దశరథుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు.

విశ్వా — అట్టులాడుటన్యాయమా ?

దశ — కాకేమి ? దయయున్నవారమున యెడల నింతకాలమునకు దయచేయుదురా ?

గీ. కృపగలయెడకుఁ గాళ్ళు • కేళ్ళుదాఁటు
కన్నులుఱ్ఱూటలూరుచు • గంతులిడును
ధరణికలరునాకర్షణ • దర్శిమకంటె
దయకుఁగల దెక్కువగుఁ గాదె • తాపసేంద్ర !

గీ. కాలమునుబట్టి యవకాశ • కలనఁబట్టి
యితరకర్షణ శక్తులా • నెగుడుదిగుడు
దయయె సర్వదా తదబాధి • తంబటండ్రు
దయయెనరులోని దైవత • త్వంబుగాదె !

విశ్వా — (నవ్వుచు) సమీచీనముగఁ బలికితివి. సంతోషించితిని. నీవుగూడ నాయెడల దయగలవాఁడవగుటచే నీవుచేసెదనా తత్త్వోపన్యాసార్థము నీకుఁగూడ వర్తింపవచ్చునేమో ?

దశ — (నవ్వుచు) మహర్షిచంద్రమా ! మీకు నాయెడలఁగలి

గినదిదయ — నాకు మీయెడఁ గలయది భక్తి. అంతచేత —

(సందేహించును.)

విశ్వా — (నవ్వుచు) నీయుత్తరము నీకేసంతుష్టికరముగ లేనట్లు కనఁబడుచున్నదేమి ?

గీ. ఈఁతవాఁడైన నెవఁడైన ♦ నీఁతగాఁడె ?
చూపుక్రిందైన మీఁదైనఁ ♦ జూపుగాఁదె ?
కొండ నెక్కుటనైన ది ♦ గుటనునైనఁ
గమనకలనా ప్రసక్తి, యొ ♦ క్కటియె కాదె ?

గీ. శివునిబూజించు పూలకుఁ ♦ జెలువసిగను
ముడుచుపూలకు భేదంబు ♦ నుడువనగునె ?
ఘనులయందలి యనురాగ ♦ కలనభక్తి ;
యదియె యితరులపైఁ గల్గ ♦ నగునుదయఁగ.

గీ. క్రిందిమీఁది పోకడలను ♦ జెందియుంట
బట్టి రాగము భేదత ♦ త్త్వంబుఁగనునె ?
యాపగానీరపూరవే ♦ గాధికతకు
దానిలో మాఱువడికి భే ♦ దంబు గలదె ?

దశ — (నవ్వుచు) మహానిసత్త్వమా ! అందువలన నేనే మిము దరిసించుటకు రావలసియుండెను, క్షమింపుఁడు.

విశ్వా — అట్లు కాదు.

గీ. కృతనమస్కృతియౌనప్పు ♦ డీకరంబు
దీనినైనను నిదిదీని ♦ నైనఁగలియ
వచ్చు ; వర్షోదయమున, ♦ నబ్దంబులంబు
పానిని దీనినదిచేరఁ ♦ దగునుమింట.

దశ — మహాత్మా! యథార్థముగ నేనేవచ్చి [illegible] వలసియుండెను. కాని — ఒక్క యంశము తమతో మనవి చేసికొనక తప్పదు. నిజము మనవిచేసెదను.

సీ. శ్రీరఘూద్వహుఁడిటు వెలసినది మొదలు
కనులకఱవుదీర నతనిఁ ♦ గాంచుటందు
వీనులలరఁగఁ బలుకులు ♦ వినుటయందు
మనములకలరఁ దోడఁ జెట్టి ♦ కొనుటయందుఁ
దనివిదీఱఁగఁ దలమూర్చు ♦ కొనుటయందుఁ
గోరిఁ జవులుదేర ముద్దిడు ♦ కొనుటయందు
మురువుమురువుగఁ జెక్కిలి ♦ పుణుకుటందుఁ
దనువు హాయిగఁ గౌఁగిలి ♦ కొనుటయందు
ఒక నిముసమాతనిని గాన ♦ కున్న నపుడు
రామ! రఘువీర! రాఘవా! ♦ రామచంద్ర!
యనుచు నోరారఁగాఁ బిల్చు ♦ కొనుటయందు
నిటునటును నాతని వెదకు ♦ లాడుటందు
తెరపి లేదు, తీఱిక లేదు; ♦ విరతి లేదు;
ఆప్పుదల లేదు; తుద లేదు ♦ హద్దు లేదు;
అలుపు లేదు; సొలపు లేదు; ♦ నిలుపు లేదు.
చాలు చాలులే; దీని సరి ♦ సరియు లేదు
సర్వరాజ్యతంత్రములు ♦ చప్పఁబడియెఁ:
గోలకోలనుచు సుమంత్రుండు ♦ గొణఁగుకొనియె
వసిష్ఠు తంత్రంబులును జల్లఁ ♦ బడియె; కాని

విభుని యూరుపు కానంత • వెచ్చఁబడితొ.
ఇన్నియేల? రామునిగాంచి • యింతగాఁగఁ
బ్రాఁకులాడెడు నేనెట్లు • రాముఁవిడిచి
దివికిఁ బోదునో యనుచు సం • దియముదోఁచు
నెవరు లేరుకావున నంటి • నిట్లుమీకు.

కన్నురాముని మొగముదాఁట లేకుంటచేఁ గాలుగుమ్మము దాఁటలేద య్యెను. క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—(అదరిపడి—వెంటనేనిమ్మళపడి) రాజా! మహాదృష్ట వంతుఁడవు.

గీ. పూర్ణవిజ్ఞానమే తప • మునకు ఫలము
విద్యకు ఫలంబు వినయంబు • వితరణంబు
సిరికిఫలము; తేజోరూప • గురుగుణాఢ్య
సుతపరిష్వంగ సుఖమె సం • సృతికిఫలము.

దశ—అందఱు సామాన్యముగఁ బుత్త్రులఁ గాంతురు. ఈ రాముఁడు నావయః కాలములోనే పుట్టియుండిన యెడల నాకింత వెఱ్ఱి యుండదేమో?

గీ. యువకుఁడబలాబలిష్ఠహస్త • నోపధాన
మున శిరముఁ జేర్చి మోదాబ్ధి • మునుకలిడును
జ్యేష్ఠపుత్రాంక విన్యస్త • శీర్షుఁడగుచుఁ
బోవలయువేగనని చీకు • (మొక్కుకొనును
లీలకాఱకుఁ జేకట్టె యు • వాలికగును;
సద్ది లేకుండినను వృద్ధుఁ • డవనిఁబడును.

యువకుచెవులకు గానమాంతో ౯ద్భవుండు ;
ముక్కుటూపిరియగువాఁడు ♦ ముదుసలికిని.

విశ్వా—(తనలో) ఇతఁడు శ్రీరామచంద్రవినిక్షిప్తప్రాణుఁ డయియున్నాఁడు. ఎంతసేపు తదనురాగాభివర్ణనమే చేయుచున్నాఁడు. ఇతని మఱియొక మాటలదారిని బెట్టుటయే కష్టముగనున్నది. (ప్రకాశముగా) రాజేంద్రా ! సుతు లందఱకు సుధాసన్నిభులే. అందులో నీకు వార్ధకమునఁ గలుగక కలుగక సంతతిగలుగుటచే నీ కట్లున్నది. అదియాశ్చర్యముకాదు. అదిగాక-శ్రీరామమూర్తి సంగపరిత్యాగులే. వాంఛించునంతటి కళ్యాణగుణ సమంజసుఁడగుటచేఁ గన్నవాఁడవగు నీకట్లుంట మిక్కిలి సహజమే ! నీవు నాయాశ్రమమునకు రాకుండు టకు రామప్రేమయే కారణమని చెప్పితివి. నేనయినఁ దఱచుగవచ్చి నిన్నుఁజూడవలసినదే కాని—

గీ. ప్రభుఁడు తనయెడ దయగల ♦ వాఁడటంచు
బడిబడిగ నాతనిని జేర ♦ వలనుపడదు ;
ప్రక్కఁగూర్చుండు మన్నను ♦ బ్రభునికెదుట
దాసియగుదూరమున నిల్వఁ ♦ బడఁగవలయు
నెదుటఁ బడనిచ్చెఁ జాలు ; నింకేమియనుము
సుకుదుడుకున నెల్ల వ ♦ స్తువులను ముక్కు
దూర్చి, విభుకర్ణముసమీపిఁ ♦ జేర్చి, మిగుల
దడబడలుసేయు నసుల పో ♦ కడయె తుదకు
నుర్విభుచిత్త మొక్కలాం ♦ గుండ ; దేవు
నకునికి మనోవ్యధలు కోటు ♦ లైననుండు ;

నతనిమది దలించునను రావి ♦ చూచు రీతిఁ
సింహపుత్రి ఘనుసర్పాలకృష్ణ భే ♦ దించుసతతము.

అదియునుగాక —

చిటుకు చిటుకున నొప్పెడు ♦ చెవిని బడెడు
నీరు నముల దెబ్బ సెకఁ దగ ♦ జేరు తురయ్య
గంట కంటల ఠెక్కెం(ప్రా ♦ కెక్క మొగ్గ ;
అతని నొరతెరుచుకొను పెం ♦ ప్రాప్యమును దెచ్చె.
[illegible]
[illegible]
కునుకునుణాలు నుడి టెక్కె ♦ మోద మొసఁగవు
పల్లెబాని కంబుధి హారోరు ♦ ప్రియుద మగునె ?

దశ — అందుచేత నాయొద్దకుఁ దఱచుగ రాక మిమర్యాదనుఁ గాపాడుకొనుచుంటిరా ? ఉదరపోషణార్థమై యుక్తివిధముల నాశ్రయించు సామాన్యజనులయెడ మీరు సెలవిచ్చినమాట లొకప్పుడు చెల్లవచ్చునుగాని — ఆఁ! ఇదియేమి ? ఇవియేటిమాటలు ? మీరు మాకుఁ బ్రభువులుగారా ?

సీ. ఆరబ్ధ దీక్షులై ♦ యాగముల్సేయ నా
సురబాధ లేకుండఁ ♦ జూచు సేవ
నిశ్చలసత్త్వులై ♦ నిష్ఠులైయుండ జం
తుల బాధ లేకుండ ♦ సలుపు సేవ
దాన వ్రతక్రియా ♦ నూనులై యుండ స్వ
ల్పాపు హిత్తముఁ దోఁచు ♦ పనుల సేవ

తీర్థయాత్రలదూర ♦ దేశాలనుండి నా
శ్రమశాలికా వచ్చి ♦ జరుపు సేవ
సేయవలయువాఁడను గాన? ♦ సేయుకొఱకె
శతముగురుఁ బదునార్వురు ♦ సగరు వంశ
(మ)ాలిని వచ్చుమందురు గాదె? ♦ యాదువలన
నేనె మీసేవకుఁడగాదె? ♦ యుద్ధచరిత!

ఏమి సెలవు? సేవకునకిప్పుడేమియాజ్ఞ?

విశ్వా—రాజేంద్రా! నేనుజేటికి మాటికొకనికి శ్రమమిచ్చువాఁడనుగాను. ఎన్ని శ్రమములయినను నేనే సహించినవాఁడను గాని వానిఁగూర్చి యేమియుఁ [illegible] వాఁడనుగాను. ఒకరిచేత బెదవిని గడపువాఁడనుగాను. నా [illegible] [illegible] యుందువు.

దశ—అయ్యయ్యో! సామాన్యశ్రమములనయిన సహించి యూరకుండవలసిన యావశ్యకత [illegible] కలిగెను? తామిచ్చటికి దయచేయవలయునా? [illegible] బరువుబరువున నావంటి మీకష్టనివారణమునకై [illegible] నాతనువుతో [illegible] అదిగాక—సాధు [illegible] [illegible] సేవ తెలిసి యయిన తెలియక [illegible] యుండుట నాకెంత యవమానకరము?

విశ్వా—[illegible] సహాయ [illegible] ప్రతీకారసమర్థతను [illegible] త్యాతపోవిధ్వంసకారియయి సతతహృదయశల్యప్రాయమై వేధించు [illegible] ద యేదియయిన సిద్ధించినప్పుడే [illegible] దప్పదుగదాయని

యీసంగతి పరిపాలకునిచెవిని వయివఁబోయిన నాతఁడేమి చిన్న బుచ్చుకొనునోయని—చెప్పుకొనుటకుమాకుఁ బ్రభునికంటెభూలోకగతి మరియెవ్వరు లేకుండుటఁబట్టి—"చెప్పుదునా? మానుదునా? ఆతనికిబ్బంది కలుగఁజేయుదునా? నేనే యీబాధ పడుదునా?" యని నాలోనేను త్రొక్కులాడులు పడుచుఁబూర్వపక్ష రాద్ధాంతములొనర్చుకొనుచు ముందునకు వెనుకకూగులాడుచుఁ దుదకుఁ జెప్పకుండినయెడల లోకులు నన్నే దూషింతు రేమోయని—సంశయించి విధిలేక—

దశ—మునిచంద్రమా! నీకంతసందేహమేల? త్రొక్కులాట లేల? ఎంతమాట?

విశ్వా—రాజేంద్రా! "దేహి" యనుటకంటె హైన్య మున్నదా? అంతకంటెఁ గష్టమున్నదా? అంతకంటె మహాపద యున్నదా? అంతకంటె నోరురానిమాట మఱియొకటియున్నదా? దేహి మానప్రాణముల నంతలో హరింపఁగల రెండక్షరములకూర్పు మఱి యేదయిననున్నదా? దేహి యనుటకంటె దేహత్యాగము మంచిదికాదా? నేనేమి యధముఁడనా? నీచుఁడనా? తపస్సామర్థ్యముచేనిప్పుడు బ్రహ్మర్షినయినను వెనుక రాజేంద్రుఁడను గానా? రాష్ట్రపరిపాలనము నిరంకుశముగ నొనర్చినవాఁడనుగానా? సకల రాజభోగముల ననుభవించినవాఁడనుగానా? విశేషవితరణ విద్యాశీలుఁడనయి వెలసినవాఁడనుగానా? నేను—అట్టినేను "తీసికో" యనిననోటితో "దేహి" యనఁగలనా? "ఇదిగో" యనిన మొగముతో "నిమ్ము" నఁగలనా? ఇచ్చినచేతితో పుచ్చుకొనఁగలనా? సందేహమేల? త్రొక్కులాటయేల?" యని యందువేల?

దశ—తాపసేంద్రా! "దేహి" యనుట యెందులకండీ? మీరు దేహియనువారు మీరు కారు; వారు నాయాశ్రితులు. మీరాజ్ఞాపించు వారు; నేను మీయాజ్ఞను దలఁదాల్చి మారుమాటాడక నిర్వహించు సేవకుఁడను.

విశ్వా—నాయనా! శబ్దములు మృదువులైన నర్థములు మృదువులగునా? ఇంత దొడ్డిసంభావనకుఁ బండితుని పారితోషికమునకుఁ బ్రిధానుని బహూకృతికి శబ్దభేదమే కాని యంతకంటె నేమున్నది? పరమార్థమున నంతయు ముష్టియే కదా? తపస్వినన్నుఁడను గాననన్నుఁ గూర్చి "యాజ్ఞ" యని గొప్పమాట గ నంటివి. బాగుపడఁదలఁచిన ప్రభుఁడవుగావున నిన్నుఁ గూర్చి సేవకుఁడ ననుకొంటివి. అంతేకాని యథార్థముగ నీవు ప్రభుఁడవు.—నేనర్థిని. దేహి యనుటకే తెగించి తెగించి వచ్చితిని. కాని, నోరు వచ్చుట లేదు. చేయిసాగుట లేదు. మనస్సు వంగుట లేదు.

దశ—(చేతులు జోడించుకొని తొందరతో) అయ్యయ్యో! అట్లనుచున్నారేమి? అట్లనుచున్నారేమి?

విశ్వా—అడుగుటకే వచ్చితిని. యాచించుటకే వచ్చితిని. కాని నీసంభావన వైఖరిఁజూడ నామనస్సు విముఖమగుచున్నది. అడుగుటకుఁ బెదవులు విడకున్నవి. పడనీ! కష్టములఁబడనీ! ఎన్ని కష్టములనయిన ఁబడనీ! తాటక యజ్ఞశాలదగ్ధము సేయనీ! మారీచుఁడు రక్తమాంస వర్షములు హోమకుండమునఁ గురియనీ! సుబాహుఁడు ద్బాహుఁడై నా మొగమున నిప్పులు కుప్పలు పోయనీ! తలపెట్టిన యజ్ఞములు ధ్వంసములు కానీ! దీక్షలు మంటఁగలియనీ! ఏమి రానీ! ఏమి రాఁబోవనీ! దేహి యనినపిమ్మట లేదనియందువేమో? రాజేంద్రా! నేనుఁ బోయివచ్చెదను. (లేచుచున్నాఁడు)

దశ — (ఆతనిఁ గౌఁగిలించి చేతులు పట్టుకొని) లేదనుటయే — లేదనుటయే — ఎప్పుడైన నట్లంటినా? సందేహింపవలదు. వలదు. వలదు. వెంటనే మీ యభిమతంబేదియో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

విశ్వా — లేదనవచ్చును. తప్పేమియు లేదు. నా సొమ్ము నీ యొద్ద నేమిదాఁచఁ బెట్టితినా? రాజధర్మానుసారముగ నొకప్పుడు 'ఊఁ' యనవచ్చును. మఱియొకప్పుడు 'ఊహుఁ(ఊహూఁ)' యనవచ్చును. ఇట్టిది రాజులయిన మీ మొక్కరే తెలిసికొంటిరా? రాజనీతి రహస్యములను నేనుగూడ రవ్వంత నెఱిఁగినవాఁడఁ గాదా?

దశ — మీరుముందుఁ గూర్చుండుఁడు. (విశ్వామిత్రునిఁ గూర్చుండఁ బెట్టి) వినుఁడు—

గీ. స్వామి మాపూర్వుఁడౌ హరి ◆ శ్చంద్రుఁ డఖిల
ధరణి ధారవోసినటులే ◆ ధరణినంత
మీకొసంగుటేకాక నా ◆ మేని జీవ
ములను గోరిన నిచ్చెద ◆ ముదముతోడ.

విశ్వా — (చిఱునవ్వుతో) "ముదముతోడ" ననికూడ ననుచున్నావా? అట్లుకూడఁ జరుపుకొనఁగలవా?

దశ — (నవ్వుచు) హరిశ్చంద్రుని సత్యహరిశ్చంద్రునిఁ జేసిన వారెవ్వరు? 'జరుపుకొనఁగలవా?' యని నన్నడిగెద రేల? జరిపించుకొనుభారము మీదే.

విశ్వా — (చిఱునవ్వుతో) అంతటనే యహంకృతిని వదలుచుంటివేల?

దశ — (చిఱునవ్వుతో) మీ యాధిక్యము నభినుతించుచున్నాను.

విశ్వా—సరే! నీవు కూర్చుండుము.

దశ—(కూర్చుచుండి) సుబాహు మారీచులంత ప్రబలులై, దుర్మదాతిరేకులై మిమ్ము బాధించుచున్నారా!

విశ్వా—(సాఁగుదుగ) బాధించుచునే యున్నారు.

దశ—ఇంతకాలము నేమీ రేల చేసితిరి ?

విశ్వా—వారిని మఱియొక మహాపురుషునిచేఁ జంపింపఁ దలఁచి యిన్నాళ్లు సహించియుండవలసివచ్చినది.

దశ—(తొందరతో) ఆమహాపురుషుఁ డెవ్వఁడు ?

విశ్వా—మఱెవ్వరున్నారు?—రాముఁడు.

దశ—(అసూయతో) జామదగ్న్యరాముఁడా ?

విశ్వా—ఆతనికో ఈ కిక్కుఁడి కేలవచ్చును ? దాశరథిరాముఁడే.

దశ—(అదరిపడి) ఆఁ! ఆఁ! ఎవరు ?

విశ్వా—మన రాముఁడే. సర్వజన నయనాభిరాముఁడయిన మన రాముఁడే. సుగుణసూనారాముఁడయిన మన రాముఁడే.

దశ—(సందేహించుచు) ఊఁ! ఊఁ!

విశ్వా—మారీచ సుబాహు వధార్థమై—మదీయ సవనరక్షణార్థమై—మన రాముని నాతో నిప్పుడు పంపుము. ఇదియే నాకోరిక. ఇందుకొఱకే వచ్చితిని.

దశ—(గడగడలాడుచు) అలా—స—రే—కాని—

విశ్వా—ఇఁకఁ గానియేల? ఆతనిఁ బంపుము.

దశ—(గద్గదికతో) అ అ జటిలుతే—మీ—సె—ల వను నెడలఁ దప్పునా ?

విశ్వా—నా సెలవుమాత్రమేనా ? నీవాగ్దానముకూడ నట్టిదికాదా ?

దశ — ఆలాగే — ఔఁ — అటులే — ఔఁ — మీరాయిష్టపడుటలుండఁ దప్పునా ? మాటవరుస కడుగుచుంటిని మహాత్మా !

విశ్వా — రాజేంద్రా ! ఏల ?

దశ — మన రాముఁడే — ఏది? మన చిన్న రాముఁడే — నా యొక్క రాముఁడే — మాంసలమదమత్త మహాసురమారణమొనర్చుట — ఆఁ! పసివాఁడు ! ఏది ? కుఱ్ఱవాఁడు — బాలుఁడు —

విశ్వా —

గీ. అంతనగముకంటె ♦ నింతహీరము మేలు
ఘనమనంటె పూవు ♦ కంటె జాజి ;
బూరుగునకుఁ దులసి ♦ మొక్క పూజ్యంబౌను
చిన్న పెద్దచింతఁ ♦ జేయుటేల ?

దశ — విలువలో, గౌరవములో, పూజ్యతలో, ఘనమే కావచ్చును. కాని, మోసుకొనుటకు దేహవృద్ధి యేది ? బూరుగొక్కటి విఱుచుకొనిపడినయెడల నెంత తులసివనము దగ్ధమైపోవును ?

విశ్వా — రాజేంద్రా ! అట్లనుటేల ?

గీ. పూజ్యతాతీక్ష్ణతాది సం ♦ స్ఫూర్తిగల్గు
చిన్నయెడనైన సత్వంబు ♦ జేరుఁ బ్రాయి
కలుగ, నలుసంత యంగార ♦ కణము దండి
కామహాకుజరాజము ♦ గాల్పలేదె ?

కన్నతండ్రి వగుటచే రాముని మాహాత్మ్యముఁ గనక యట్లనుచుంటివి. సందేహింపకుము.

దశ — క్షమింపుఁడు. కన్నతండ్రి నగుటచేతనే యాతని శక్తియుక్తులు బాగుగ నెఱుఁగుదునని యనుకొనుచున్నాను. ఆశీర్వదింపవలసిన మీరు చిన్నబిడ్డను బట్టుకొని మహాత్ముమహాత్మ నెదరేల ?

తృతీయాంకము.

సీ. పొదుగువాఁడేకాని ♦ పొడుగున కనువైన
యొడలింకఁ జేయని ♦ బుడుతవాఁడు ;
ఘనములౌ నిడుదలౌ ♦ కనుల వాఁడేకాని
బెదరింకఁదీరని ♦ పిన్నవాఁడు
కళుకులౌ గడుసుచె ♦ క్కిళులవాఁడేకాని
పాలింకఁ జిలికెడు ♦ పాపవాఁడు
పొడవులౌ వంకలౌ ♦ బొమలవాఁడేకాని
చిట్టించుటెఁకరాని ♦ చిన్నవాఁడు.

గీ. చిన్ననవ్వుల చెన్నుల ♦ వన్నెలాఁడె
కాని యట్టహాసముసేయ ♦ లేనిచిఱుత
సొగసు నెఱి వెంట్రుకల నిగ ♦ న్నిగలవాఁడె
కాని పిల్లజుట్టునవింకఁ ♦ గ్రాలువాఁడు.

గీ. వెరుక సౌమిత్రి ముందునై ♦ పునను భటుఁడు
నెనసియుండనియెడ నడు ♦ గిడనివాఁడు
తల్లియొకవంక నొకవంక ♦ దండ్రి చేతఁ
బొమ్మవకుండిన యెడ నిద్ర ♦ పోనివాఁడు.

గీ. గోటిబిళ్ళయేసూటిగ ♦ గొట్టఁజాల
నట్టి యతఁ డమ్ము ద్రొనుజిమ్మ ♦ గొట్టునెట్లు ?
కుండబంతియే గుఱిపెట్టి ♦ కొట్టలేని
బొట్టెఁడసురవీరుల తలల్ ♦ గొట్టునెట్లు.

సీ. క్రుద్ధయై తాటక ♦ గుద్దెడు గుద్దులు
కూర్మినమ్మయొసంగు ♦ కుడుములగునె ?

అలసుబాహుఁడు వేయు ♦ బలుచ పేలంబులా
మురిపించి నేఁబెట్టు ♦ ముద్దులగునె?
మారీచ ఘోరాగ్ని ♦ నారాచ వారంబు
మాకమిచ్చిన రత్న ♦ దామమగునె?
రణదేవత యొసంగు ♦ రక్తార్ద్రవసనంబు
తాతయిచ్చిన పట్టు ♦ తాపితగునె?
బాలుఁడెక్కడ? యంజన ♦ శైలకాల
కఠిన దంష్ట్రాకరాళ వి ♦ గ్రహ వినిర్భ
రాక్షయ బలాఢ్య రాక్షసా ♦ ధ్యక్షులేడ?
పూల వ్రేటులఁబగులునే ♦ పులులతలలు.

మహాత్మా! అట్లు యోచించుచున్నారేమి?

విశ్వా—ఇఁకముందేమి చేయవలయునోయని—

దశ—(గుండె కొట్టుకొని)

గీ. ఈతఁడెవఁడు? దాసుఁడు మహా ♦ హీనదేవ
దానవానూనజన్య సం ♦ తానమునను
కసిరు, కలుకు కంగుల కాఁగి ♦ గడినిదీలు
గండ్రఁడిడె వచ్చుచున్నాఁడు ♦ గానఁ బదుఁడు.

(నమస్కరించును.)

గీ. తాటకామహామాయోద్ధ ♦ నాటికకును
భరతవాక్యముఁ జెప్పించి ♦ ప్రబలబాహు
బలసుబాహు మారీచాది ♦ ఖలులకెల్ల
దర్భశయ్యలనిచ్చి ప ♦ త్త్రముబిరాన.

(లేచును.)

విశ్వా—రాజేంద్రా! కూరుచుండుము.

సీ. వాదమున శిష్యుఁడే జయ • పత్రమొందఁ
గురుని ఘనత వేమడుఁగులు • మెఱయకున్నె?
శిష్యు నెడచేసి గురుఁడంట • సిద్ధపడిన
గురు ఘనతయేది? శిష్యుని • గురుతయేది?
అధిపులాత్మశక్తిని మంత్రు • లందునిల్పి
యవనిఁ బాలింతురనుట నీ • యనుభవంబె.
కాచగోళంబుగుండఁ బ్రి • కాశమొందు
దీపమునకుఁ దేజంబెంతొ • తెలియవొక్కొ!

దశ—(దైన్యమున) రామచంద్రుఁడు వయఃపరిపాకసం పన్నుఁడేయయిన మొదలమీరన్న మాటలు చెల్లఁదగినవే. అయ్యయ్యో! వట్టి కసుగాయవలన మీకేమి యుపయోగమండి? మహాత్మా నేనురావలదా? రావలదా?

గీ. చిన్నపామునైనఁ • బెద్దకఱ్ఱను గొట్ట
వలయునంచు జనుల • పలుకులుండఁ
బెద్దయహులఁ గొట్టఁ • జిన్నకఱ్ఱనుగోర
డేల? గోలలీల • మేల మేలా!

విశ్వా—తేజమే ప్రధానమగు వస్తువులఁగూర్చి చిన్నపెద్ద చింతచేయవలసిన పని లేదని నేనిదివఱకే చెప్పితిని. ఆమాటను నీవు పాటింపక యిట్లు పలుకుచున్నావు. నేను గోలనో, కొంటెనో, కుమతినో. గురుఁడనో, రామునిఁ గోరితిని. ఇచ్చెదనంటివి. అంతేకాదా?

దశ—(ఉస్సురనుచు, సాగుదుగ) అంటిని. ఆ! అంటిని.

ఇదిగో! ఇటుచూడుఁడు మహాత్మా!

విశ్వా—ఏల ?

దశ—నేనే నాకొడుకనై— నాసుగుణాభిరాముఁడైనదివ్య రాముఁడనై యుద్భవించితినిగాదా? అతఁడే నేనైనప్పుడు నేనవచ్చిన నైన నాతఁడు వచ్చినట్లేకద!

విశ్వా—అటులే నాకును నాకొడుకునకు భేదము లేదుకావున నాకొడుకుతో నీకొడుకును ముందెప్పుడైనఁ బంపవచ్చును. లెమ్ము. నీవుసుఖమున నుండుము. నేఁబోయెదను. (లేచును.)

దశ—మహానుభావా! కూర్చుండుఁడు. తొందరగా లేచి పోవుటన్యాయమా?

గీ. ఇమ్మనఁగనె 'ఉఁ' యిదేతీసి ♦ కొమ్మనుటకు
ఫలముకాదు; బంగరుకాదు ♦ ప్రభుత కాదు
ఆఱుపదివేల యేండ్లేడ్చి ♦ ప్రాణమునకు
ప్రాణమగునట్లు కాంచిన ♦ ప్రథమసుతుఁడు.

తొందరయేల ? ఆలోచించుకొననిండు. శాంతిపడనిండు. శాంతి పడనిండు. ప్రాణములు తుగాటఁ బఱుచుకొననిండు. ఆత్మమిక్కిలికలఁత నొందినదిసుఁడీ! మీరు రాముని గోరుదురని స్వప్నముననయిన నెఱుఁగను జుఁడీ! అయిననేమి? అంటిని, అన్నమాట సత్యముకాదనఁ గలనా? ఆహా! మహాత్మా! మీయజ్ఞభంగమునకు, నాయసుభంగమునకుఁ బాటక యెక్కడదాపురించినదండీ! మహాత్మా! అట్లేమి యాలోచించుచున్నారు?

విశ్వా—ఏమియులేదు.

దశ—ఏమియు లేనేలేదా! "కావలసినది యసురఖండనము కదా? అది యీతనివలన యగునప్పుడీతని బాధించి రాముని దీసికొని పోవుటెందులకు? చిరకాలమునకు సంతతిఁగనినవాఁడు. అందుపై వలదు వలదని కన్నతండ్రి యపశకునముగ నాందోళనపడుచుఁ బ్రాకులాడు చుండ నెటుపోయి నెటువచ్చునో? జయాపజయంబులు దైవాధీనములు. అందులో రాక్షసులు మహాప్రబలులు. రాముఁడు పట్టి కసుగాయ. ఏమో! ఎందులకయిన మంచిది. దశరథునే తీసికొనిపోద" మని మీరాలోచించుచున్నారేమో యని నేననుకొనుచుంటిని. మీ ముఖమై ఖరిచూడ నాకట్లుతోఁచినది. మహానుభావా! ఈయాలోచనములలో నొక్కటియయిన మీహృదయమున నెక్కెనుటప్పు మెఱసి నట్లయినఁ దళుక్కని యడఁగిపోలేదా?

విశ్వా—లేదు. నీకట్లుతోఁచుట భ్రమము.

గీ. కాతరుఁడు మదిఁగలపాము • గాంచు నెదుట;
విరహి యెదుటఁ జూచునులోన • వెలయు ప్రియను,
మెదడులోని స్వర్గముకవి • యెదుటగాంచు;
మనసుచూడు మన్నట్టు లే • కనులుగాంచు.

దశ—అటులయినఁ బోనిండు. కాని—ఒక్క చిన్నప్రశ్న మడిగెదను. క్షమియింతురా?

విశ్వా—అడుగుము.

దశ—సందర్భశూన్యములగు వాక్యములున్న క్షమింపుఁడు. మీరే దశరథుఁడనుకొనుఁడు. నేనే విశ్వామిత్రుఁడను. నేనే మీరాము నడిగితిని. ఎఱుఁగక యిచ్చెదనని మీరు పలికితిరి. ఇట్టిస్థితిలో మీకిట్లు మనసులో గుబ్బెటలు పడకుండు రాలేదా?

దశ—కన్ను తెఱువనిరాము నీమునియడిగినాఁడేమి? యడిగి నంతమాత్రమునఁ బ్రత్యక్షమృత్యు దేవతలగురాక్షసులనోటఁబడవైవ వలసినదే! అంతే! రాక్షసశక్తి యెఱిఁగి, రాముని యశక్తి యెఱిఁగి చూచుచుఁజూచుచుఁ జేతులార రాముని గట్టికట్టి సర్వనాశకులపండ్ల క్రిందఁ బెట్టవలసినదే. కానంత వెనుకముందు నాలోచించుకొననక్కర లేదా? రామునే తీసుకొనిపోవలయునను నిరంతరదీక్ష యీ మునీశ్వరుని కెందులకు? నేనుపోయి రాక్షససంహారమొనర్తును; లేదా రాక్షసులచేఁ జచ్చెదను. రాముఁడందుచేఁ నిరపాయుఁడై యుండును గాదా? తనముందుగతికైన యజ్ఞమును గాపాడుకొనుట కీతఁడాతురపడుచుండఁగా, నాముందుగతికై నా రాముని గాపాడుకొనఁ జూడఁగూడదా? ఇదితప్పా?" అను నిట్టియూహాలు తండ్రియైన నీమనస్సునఁ గలుగునా లేదా? అట్లు గలుగుట సహజమగునా కాదా? సెలవీయఁగోరెదను.

విశ్వా—ఐహికలంపటతా శూన్యుఁడనగు నేను—చిరకాలమునకు సంతానలాభమొందుటచే నూతనసంసార సౌఖ్యమును సహస్రగుణాధికముగా ననుభవించు నీమనస్థితి నెట్లూహించుకొని సానుభూతిచే నీస్థానమున నెట్లు నిలువఁగలను? నీమనస్థితిసీదియే. ఏసంసారియు దానిననుకరింపలేనప్పుడు సన్యాసినయిన నేనట్లు సేయఁగలనా?

దశ—మీరు సేయలేకపోవుటయేమి? సామాన్యముగ నాటకపాత్రములు హరిశ్చంద్రాది పురుషులను జంద్రమత్యాది కాంతలను గూడ ననుకరించుటలేదా?

విశ్వా—అదెంతపాటి యనుకరణము! ఛాయ వస్తువగునా? చిత్రపటము మానిసియగునా?

దశ—కాకపోనిండు. ప్రధానవస్తువును జప్తి చేయుటకయినఁ జాలియున్నవి కావా? అందుచే మీరు రెండు నిముసములు నేనని భావించియట్టి సన్నివేశమున మీహృదయవిధ మెట్టులుండునో కాసంత సెలవిండు.

విశ్వా—ఈనాటకము నాకుఁ దప్పదా?

దశ—నాయెడల మీదయ తప్పనటులే.

విశ్వా—అటులైన వినుము. "ఈముని రాము నడగినాఁడు. ఇచ్చెదనని బాసచేసితిని. నేను నచ్చెదనన్న వలదనుచున్నాఁడు. రాము నీకుండినయెడలఁ బోయెదననుచున్నాఁడు. ఈముని మతిలేని వాఁడుకాఁడు. మహాధీమంతుఁడు. ప్రబలబలశాలి. అనేకాస్త్రశస్త్ర కళాకౌశలకర్కశుఁడు. అందుపై దివ్యతపోరాశి. రాముఁడు కేవలము నిరుపయోగుఁడేయైయుండునెడల నిట్టివివిధమహాశక్తిసంపన్నుఁడేల యావ్యర్థునిఁ గోరుకొని కార్యమును ధ్వంసమును జేసికొని బ్రదికియుండినంతకాలమేల నగుబాటొందుటకు సాహసించును. రాముని యందుమహారాక్షసశిక్షణవిచక్షణతయుండి తీఱవలయును. తండ్రినగుటచే నాకాతనిమాహాత్మ్యము తెలియకపోవచ్చును. ఒకవేళమాట వరుస కాతనిలో మహత్తేమియు లేదనియే నిశ్చయింతును. అయిన నేమి? విశ్వామిత్రుఁడు మహానీయ మాహాత్మ్యసంపన్నుఁడు కాఁడా? సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయఁజాలిన భూతలవిధాత కాఁడా? అట్టిమాతఁడు మనరామున కెన్ని దివ్యాస్త్రములొసఁగునో? ఎన్ని యఖండశక్తులు ప్రసాదించునో? వానిచే రాముఁడు రాక్షసులను నవలీలగ గెల్చునేమో? ఎవఁడెఱుఁగును? ఇంక నేయేశుభములా మునివలనఁ గలుఁగునో?" యని దశరథ శైలూషుఁడనైన నేననుకొందును.

దశ—(తనలో) ఇంతపని చేయుటకీతనికి సమర్థతగలదు. కాని

యిష్టమున్నదో లేదో యెవనికిఁ దెలియును? యీగాథ్యము హరిశ్చంద్రునియొద్ద ధనము తీసికొని, దాని నాతనియొద్ద నేయుండుమట కొప్పించుకొని, మాయచే రాజ్యమును ధారవోయించుకొని దాసునిగా నమ్మినట్లై భార్యాభర్తలనమ్మించిన మహానుభావుఁడు! లోహితాస్యుని జంపించిన యాతఁడు రామచంద్రుని నేమి చేయునో! ధారాళత యున్నది; మాయయున్నది. కరుణయున్నది; క్రౌర్యమున్నది. రాజత్వమున్నది; బ్రహ్మత్వమున్నది. తామసమున్నది; సాత్త్వికమున్నది. నమ్మదగనివాఁడు; నమ్మదగినవాఁడు. ఎట్టులయిన రామునిదనతోఁబంపుటకై యిన్ని గాంశలు కల్పించినాఁడేమో? ఎవఁడు చెప్పఁగలఁడు? వసిష్ఠభగవానుని నూర్గురు పుత్త్రులను బూడిదసేసిన పుణ్యాత్ముఁడు! నాపైనాతనికేమియుఁ గోపము లేదనుకొందును. ఏమో! ఉండినను౦డఁగూడదా? వసిష్ఠమహర్షి యిచ్చటనుండు నెడల నీతనికి నాతనికి మాటమీఁద మాట కలుగునేమో యని యీతనికి రహస్యసమావేశమొసఁగితిని. ఇప్పుడాతని నిటకు రమ్మనుటెట్లు? దానియెడల నాకీ సంధిని గర్తవ్యముపదేశించువారెవ్వరు? ఇంత సేపు తనతో మాటలాడక నాలో నేనే యాలోచించుకొనుచుంటినని కాఁబోలు నప్పుడే యాతఁడు దుమదుమలాడుచున్నాఁడు. ఏమి చేయుదును? (ప్రకాశముగ) మహానుభావా!

విశ్వా—ఏల?

దశ—మీమాటలు హేతుపటిమచే బింకముతో యున్నవేకాని యర్భకానురాగరసార్ద్రములుగ లేవు. మఱియొకమాట. రాముని మీ వెంట దీసికొనిపొండు; కాని, రామునితో నేనుగూడ వచ్చుట కనుగ్రహింపవలయును.

విశ్వా—(వికటముగ నవ్వుచు) రామునకు సాహాయ్యార్థముగనా?

దశ—అందులకు మీరుండ నేనట్లందునా?

విశ్వా—మఱి యెందులకు?

దశ—(తనలో) నేనుగూడవచ్చుట కీతఁడ౦గీకరింపకుంటయే యీతని మాయోద్దేశముఁ బ్రకటించుచున్నది. తనకుఁ గావలసిన రాముఁడుండినప్పుడు పైగ నేనుండినపుడు తనవృత్తియేమిమునిఁగెను? నమ్మదగదు (ప్రకాశముగ) రామునకు సాహాయ్యమునకై కాకుండు నెడల మఱి యెందులకనుచున్నారా?

గీ. అమ్మయెడఁజూపునిల్పిమా ♦ టాడుచుండ
నట్లుమాటాడి నన్నుఁ జూడు♦నయ్యయిట్టు
లనుచుగడ్డము గ్రహియించి ♦ యతనిమొగము
నాయెడకుఁద్రిప్పకొను నెట్టి ♦ నయ్య నేను.

ఒక్కటేమాట! రామునివిడిచి నేను బ్రదుకఁజాలను.

గీ. ముగురుభార్యలు కాపుర ♦ మునకువచ్చు
పిదపదివ్యమహానంద ♦ పదవిగొన్న
వత్సరములొందినాఁడత ♦ ర్వాతనంతె
కాని యేమొ; యేమున్నదీ ♦ కంపతోడుగు
నందనుచు గొంత విసుగును ♦ జెందినాఁడ;
గొడుకులెంకఁబుట్టరను చింత ♦ వేడముపిదప
బ్రదుకనఁగరోత; చావనఁ; ♦ బరముముదము
గాఁగఁజావే చావో యంచు ♦ వేఁగినాఁడ
రామచంద్రుఁడు తల్లిగ ♦ ర్భమునఁబడఁగఁ
దిరుగసరులలోఁ బడినాఁడ ♦ మఱలబ్రదుకు

కోలఁదిగాఁ దియ్యఁబడెనార్చు ♦ కొనుచుఁబోవు
వానలోఁ జిన్నిజలపడె ♦ నయ్యవినవె.
మనసుపుష్పింప రాముఁడు ♦ కనులఁబడఁగఁ
జాల మున్నీరుగాఁ బొంగి ♦ పామరత్వ
మలలయుద్రేకమున మీఁద ♦ సట్టెపడియె ;
నార్తిఁ దిగబడె, మృతిమాట ♦ యడుగుఁబడిపోవ
శాత హేమంతమునను వ ♦ సంతమయ్యె
తరణి గ్రుంకువేళను భర ♦ ద్వాజపక్షి
మేలుకొల్పుపాడెను దర్శ ♦ రేలఁ బొడమెఁ
బూర్ణచంద్రుఁడు నేనురా ♦ మునిఁగనంగ.

మహాత్మా!

గీ. బ్రదుకు కొఱకు నేను ♦ బ్రదుకుట లేదు నా
కొఱకు నేను బ్రదుకఁ ♦ గోరనయ్య
రామచంద్రు కొఱకె ♦ బ్రదికియుంటిని రాముఁ
గనని క్షణముగాల ♦ గతినిగాంతు.

మీ యిష్టము వచ్చినట్లు సేయుఁడు

విశ్వా—నీమాటలు వింతగఁ గనఁబడుచున్నవి. ఇంతకుముందు నీవే నా వెంటవచ్చి యాసుర శిక్షణ మొనర్చెద నంటివి. రాముని బాసిన నిముసముననే నిశ్చయముగ మరణించువాఁడవయిన రాముని విడచి నా వెంటనెట్లువచ్చెదనంటివి.

దశ—(తెల్లవోయి) మహర్షిచంద్రమా! అట్లు మొదట నంటిని. స్థూలముగ నంటిని. తరువాత కొంచె మాలోచించుకొని నమీఁద—ఆ! అందుమీఁదనే కాఁబోలు—అట్లు చేయుటకే నాకు

శక్తి లేదనితోఁచుటచే నాతో రాముని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చెదనంటిని గాంబోలు.—మనసు కుదురుటలేదు. ఆ! అట్లుకాదనితోఁచుచున్నది. నేను మీ వెంట వచ్చెదనన్న మీరు రాముని దీసికొనిపోవుట మాని వైచెదరేమోయని మొదటనటులన్న మాటసత్యము! రామునిమీరు విడువఁదలఁచుకొననియెడల నాకుఁదోఁచు రామునితో నన్నుఁగూడఁ దీసికొనిపొమ్మని మిమ్ముఁబ్రార్థించియుందును.

విశ్వా—ఇంతటితో సరియా? మఱియొక కల్పన మున్నదా? ఇంకఁ గొంచెమాలోచించుచు మఱియొక చిత్రమయిన యల్లిక మనసునకుఁ బొడకట్టునేమో? రాజా! ఏమి? మొదట స్థూలముగ ననుటయా? అటుపైఁ దిరుగ నాలోచించి సూక్ష్మముగ ననుటయా? దానిపై మఱింత నాలోచించి సూక్ష్మతరముగ ననుటయా? సత్యమునకెట్టి స్థూల సూక్ష్మ నిర్ణయమొనర్చితివి? మొదటిమాట రెండవదానివలన ఖండనమా? రెండవది మూడవదానివలన దిగద్రుడుపా? సెబాస్! సత్యాధారమైన సూర్యుఁడాదిపురుషుఁడగు వంశమున నుద్భవించిననీవు—ఒడలు ముక్కలుగఁగోసి యర్థికిచ్చిన మహానుభావుని కులములోఁబుట్టిన నీవు—నలుసంతయు సత్యమూఁడవెఱచి రాజ్యముఁ గోల్పోయి, భార్యాపుత్రులను విక్రయించుకొని! తన్ను మాలవాని కమ్ముకొని, మరణించిన పుత్రుని దహించుటకువచ్చిన యిల్లాలిఁజేతి మీఁదుగ ఖండించుటకు సిద్ధపడిన సర్వ జగద్విక్రాంత యశస్సంపన్నుఁడగు సత్య హరిశ్చంద్రుని శాఖకుపశాఖనైన నీవు—తన యిల్లాలినే యొకనికి దానమిచ్చినయనన్యసామాన్య వదాన్యాగ్రగణ్యుఁడయిన రఘుమహారాజుగద్దెపై నెక్కిన నీవు—మీకులమునకాధార మయిన సత్యమును—సర్వప్రపంచమున కాధారమయిన సత్యమును—దైవస్వరూపమయిన సత్యమును— ఆఁ!

దశ—మహానుభావా! క్షమింపుఁడు. అట్టిసత్యమును బరి

గణింపకపోతేను!

గీ. మూడు నెడకు సత్యము, రామ ◆ మూర్తి ప్రేమ
వెనుకలాగ నడుమ నొట్టు ◆ కొనుచునుంటి
బిసము ముందునకును, గార్య ◆ బెనయు నాదు
వెనుకలాగ సుప్రిక్కెడు షాంస ◆ విధముగాగ.

విశ్వా— (ఈ మాటలు వినిపించుకొనక) ఈ నీతి నీకెవరు చెప్పిరి? మీ గురువగు వసిష్ఠర్షి నిచ్చటకుఁ బిలిపింపుము. ఆయన యెదుటఁ జెప్పవలసిన నాలుగుమాటలఁ జెప్పెదను. సత్యము వదలు కొనుమని మీ గురువుగారుపదేశింతురేమో చూచెదను.

దశ—(తనలో) అమ్మ! బ్రదికితిని. గురుస్వామిగారు కర్తవ్యము సెలవీయఁగలరు. (ప్రకాశముగ) ఎవరక్కడ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

దశ—వసిష్ఠ భగవానునిటకుఁ దయచేయఁ బ్రార్థించితినని చెప్పుము.

విశ్వా—త్వరగ—

దశ—మీ కాగ్రహము వలదు. నేను సత్యమును వదలుకొను వాఁడనుగాను. అంటిని. రాముని చ్చెదననియంటిని. అలాగే కు ఇచ్చెదనని బాస చేసిన తరువాత నీయవలదా? (తనలో) వసిష్ఠుఁడేమి యాన తిచ్చునో?

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.)

(దశరథుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు లేతురు.)

వసి—బ్రహ్మర్షి వతంసమా! తపము బాగుగ వర్ధిల్లుచున్నది కదా

మట

విశ్వా—మీదయవలన—

దశ—గురూత్తమా! నమస్కారము.

వసి—కల్యాణమస్తు.

విశ్వా—రాజేంద్రా! గురువుగారితోఁ జెప్పుము.

దశ—నేనేల? మీరే సెలవిండు.

విశ్వా—మహర్షిచంద్రమా! నాకును మీశిష్యునకు వివాదముకలిగినది. అది మీమాధ్యస్థమునఁ దేలవలసియున్నది.

వసి—అదియేదియో సెలవిండు.

విశ్వా—మీ రేదియడిగిననిచ్చెదనని యీభూపుఁడింతకుమున్ను నాకు బాసచేసియున్నాఁడు. మారీచసుబాహు వధార్థమై నేను రాముని నాతోఁ బంపుమని కోరితిని. రాముని చ్చుటకు సందేహపడుచున్నాఁడు. ఈయన తప్పదని నేను జెప్పుచున్నాను. మీయిష్టానుసారముగఁ దీరుమానింపుఁడు.

వసి—రాజేంద్రా! నీవు విశ్వామిత్రుని మాహాత్మ్యమెఱుఁగనిది కాదు. అద్వితీయతపఃప్రభావాధికతగలవాఁడు. అతఁడు తలఁచుకొనినయెడల మారీచాదుల నొక్క-తెప్పపాటులో భస్మము చేయఁగలఁడు. తపస్సు వ్యయమగునని యుపేక్షించియున్నాఁడు. ఈరాక్షసులఁ జంపిన కీర్తిని రాక్షసహరణముకొఱకే పుట్టిన నరాకారమూర్తికిఁ దక్కింపఁగ నీతఁ డిట్టు కుపిచ్చేసినాఁడు. గంధగంధలేశమైన నేసందేహమును బొందక రాము నాతనితోఁ బంపుము.

గీ. అర్థి బ్రహ్మర్షి ; దాత మహాప్రభుండు ;
పని యసురమారణము ; దత్త • వస్తువఖిల
జగదుదంచితానంద తే • జస్స్వరూప ;
మింతకంటెఁ గావలసిన • దేమియిలను ?

విశ్వా—ఇమ్మని చెప్పిన మాతఁడు గూడ మహాతపశ్శాలియేయని వివాయానతికిఁ గానంత చేర్చితిని.

వసి—(నవ్వుచు) రాజేంద్రా! వింటివా? విశ్వామిత్రుఁడీ మాటలవలన నన్ను స్తుతిసేయుట లేదు. ఇమ్మని చెప్పకుండ నీయలేక పోయితివిగదా యని నిన్నెత్తిపొడుచుచున్నాఁడు. ఇప్పుడైన వేగిరపడుము. రాముని టకుఁ బిలిపింపుము.

దశ—ఎవరక్కడ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

దశ—రామలక్ష్మణుల నిటకుఁ దీసికొనిరమ్ము.

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

(రామలక్ష్మణులు ప్రవేశించి వసిష్ఠునకు నమస్కరింతురు.)

దశ—రామచంద్రా! (విశ్వామిత్రునిఁజూపి) తాతగారికి నమస్కరింపుము.

రాము—మహర్షిసత్తమా! నమస్కారము.

విశ్వా—వత్సా! కళ్యాణమస్తు.

దశ—లక్ష్మణా! నీవుఁగూడఁ దాతగారికి నమస్కరింపుము

లక్ష్మ—నేను నమస్కరింపను. ఈయన మా తాతగారు కారు.

దశ—అటులనుటతప్పు. నమస్కరింపుము.

లక్ష్మ—ఊఁహూఁ. మా తాతగారికింత పొడుగుగడ్డము లేదు. ఈ నను మ నేను జూడలేదా?

దశ—ఆ తాతగారు మగధదేశ మహారాజుగారు. ఆయన మీ యమ్మకుఁ బితృతుల్యుఁడు. ఈ తాతగారు మరియొకరు. ఈయన నాకుఁ బితృతుల్యుఁడు.

లక్ష్మ—మహర్షిచంద్రమా! నమస్కారము.

విశ్వా—(నవ్వుచు) వత్సా! కళ్యాణమస్తు!

దశ—గాధినందనా! లక్ష్మణశత్రుఘ్నులిద్దఱు కవలలయిన రామునితో లక్ష్మణుఁడు జోడు. భరతునితో శత్రుఘ్నుఁడు లంకె. కావున లక్ష్మణునిగూడ వెంటఁబెట్టుకొని పోనెంచుచున్నాను.

విశ్వా—అడిగినంత యిచ్చువాఁడే మహాదాతయగుచో నంతకంటె నధికముగ నిచ్చు నీకేమిపేరు తగునో!

దశ—సౌకను. నాపిల్లలకుఁ దమ యాశీర్వాదము తక్క వేఱక్కఱలేదు. (రామ లక్ష్మణులతో) మీరీమహర్షితోఁ బోవలయును.

రామ—చిత్తము.

లక్ష్మ—నేను మాయన్నగారితోఁబోవుదును.

దశ—మహాత్మా! బాలురు. తప్పులు గలిగిన దిద్దికొనుఁడు. (ఆలోచించి కన్నులొత్తుకొని) ఇప్పుడు వెక్కిపడఁదగదు. నాయనలారా. నన్నొకసారి కౌఁగలించుకొనుఁడు.

(రామలక్ష్మణులు కౌఁగలించుకొందురు.)

గాధినందనా! తిరుగ శీఘ్రముగఁ బిల్లలతో దయచేయుదురు కాదా?

విశ్వా—సందేహమేమి? (లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోయెదను.

దశ—చిత్తము. నమస్కారము.

రామ-లక్ష్మ—గురూత్తమా! మాకు సెలవొసంగుఁడు నమస్కారము.

వసి—కల్యాణమస్తు!

దశ—సేవకా! ఈపిల్లల నొకసారి తల్లుల యెదుటఁ బెట్టి వెంటనే మహర్షికప్పజెప్పుము.

వసి—(లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోవుదును.

దశ — చిత్రము. నమస్కారము.

(వసిష్ఠుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమింతురు)

దశ — గీ. ఇమ్మనుటతోడనే రాము ♦ నిచ్చియుండు
నెకల సత్యవంతుఁడనని ♦ యిలయశంబు
నెసపియుందు; రామునిఁదుశ ♦ కిచ్చినాఁడ;
మునివలననాగ్లుతిట్టులు ♦ దనినవాడ
కృపణునకు వ్యయము తుదకు ♦ నెక్కువగును,
మెప్పలేము పైపెచ్చుగ ♦ దెప్పలగును.
పనియదనునఁజేయక మాల్గు ♦ వానికిఁ బని
యెక్కువగుఁ; గష్టమును సష్ట ♦ మిను మడించు
వినరు నాల్కను వాగ్దాన ♦ పితతిఁ జేయు
పృథ్వీపతియిచ్చి కీర్తి ద ♦ క్కించుకొనఁడు
ఒసఁగువఱకు శాసనుజేయ ♦ కుండు విభుఁడు
గడుసరియు గక్షితుఁడు కీర్తిఁ? ♦ బడయువాఁడు
ఎద్ది యెవనికిఁ బ్రొప్పమో ♦ యద్ది వాని
నెనయునను మాట నిజమైన ♦ నిచ్చునొకఁడు
కిమ్మనక సన్నసన్నగ ♦ నమ్మ వెట్టు
నాలుగైనపిమ్మటనిచ్చు ♦ నరుఁడొకండు;
గాధిసుత శాపభయముచే ♦ గానిసత్య
బద్ధతను నేను రాముని ♦ బంపనుము
ముందటి కవులు నాటక ♦ ములను వ్రాసి
యెదుటి దృష్టల చేతఁది ♦ ట్టించు రేమొ
ఎల్లరకు గావలసినంత ♦ స్వేచ్ఛయుండ

నవనిధులనకుఁ గాసంతయైన లేదు.
పాదరక్షలతో నన్ను ♦ పాటితోఁబ
నడుగిడుచు గాలిలోపల ♦ నడుమవలయు
ప్రాణమెంతయు బోకను బిగ ♦ బట్టికొనుచు
హృదయమెందాఁకఁ జెర, బిగి ♦ యించుకొనుచు
నాకిసపు వింత నాట్యంబు ♦ నాడఁగలఁడు
సామర్థ్యుఁడుగూడ మనుజుఁడు ♦ గాఁడె? యకట
అలయికనో, శాల్మిలేకయో ♦ యాత్రముననో,
భ్రమమునసో యాతఁడిసుమంత ♦ పట్టుజారి
నిటు నటునునూఁగ "నిహిహిహి ♦ హీ" యటంచుఁ
గోటిజనములు చప్పటల్ ♦ గొట్టువారె.
అంతయును జేయు మంచుకొం♦డంత తప్పు
కరఁగి యావిరియైపోవు ♦ క్షణములోన;
భూపుఁడు ప్రమాదమునఁ జేయు ♦ ముత్తెమంత
నెఱసు శతశతాబ్దములైన ♦ నిల్చికాలు
రాముపైఁ బ్రేమచేఁ జాల ♦ ప్రాకులాడి
నాఁడనేకాని, సత్యంబు ♦ వీడలేదు
కనుబొమలు పండు తరువాతఁ ♦ గడుపుపండు
నాతఁడె గ్రహించు నాదేవు ♦ లోటమెంతో!

(నేపథ్యమున) మహాప్రభూ! భోజనవేళ యతిక్రమించినది.

దశ — ఇంక భోజనమా? కడుపు నిండుగనే యున్నదికాదా! కావేరీ!

గీ. ఏను భుజియించునప్పుడు ♦ మృదులముగను
గమ్రముగను బూర్వరాజుల ♦ కథలనాకు
భరతుఁడూ కొట్టిఁ బల్కు నా ♦ ప్రాణమిటకుఁ
దిరుగవచ్చిన తరువాతఁ ♦ దినెద మజల.

(నేపథ్యమున) అట్టులనుట న్యాయమా? కౌసల్యాదేవిగారు చాల ఖిన్నులై యున్నారు. మీరువచ్చి యామె నోదార్తురుగాక!

దశ—.

గీ. జ్ఞానవాసిష్ఠముఁ జదివించి ♦ జగముమిథ్య
యనితలఁచు నాగతియె యిట్టు ♦ లగుడు నెపుడు
పదములకుఁ జేతులకు నడ్డు ♦ పడెడుబిడ్డఁ
డగుపడని యీఁడు ప్రాణపు ♦ టార్తియెంతో!

హా! రామచంద్రా! హా! లక్ష్మణా! హా! విశ్వామిత్రా!

(నిష్క్రమించును.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

చతుర్థాంకము.

ప్రదేశము—అరణ్యము.

ప్రవేశము—రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, నారాయణుఁడు.

విశ్వా—ఈదినమున మిగుల నడచితిరి. కొంచెమిట విశ్రమింతమా?

నారా—అదిగో! సాయంకాల మగుచున్నది.

గీ. పచ్చనగు చందనపుఁ జర్చ • ప్రకృతికాంత
గిరికుచములఁగ్రై సేసి గి • ల్గింతఁబెట్టి
చెక్కిళులఁ బోసి, కెమ్మోవి • నొక్కె—నవిత
వృద్ధునకుఁ బ్రేమ సతిపైన • హెచ్చుఁగాదె?

లక్ష్మ—తాతగారూ! మీశిష్యుఁడు నారాయణుఁడు తప్పాడు చున్నాఁడు. వృద్ధునకుఁ బ్రేమపుత్రులపై హెచ్చని చెప్పవలయును. నిజమగునా? కాదా?

వశ్యా—విశ్వా! ఈసారి నీవు చెప్పినది నిజము. మఱియొక సారియాతఁడు చెప్పినది నిజము కావచ్చును! ప్రకృతిసహస్రముఖ కాదా? నారాయణుఁడు నవనవసాహిత్యదర్శిమచే, నూతన్న యౌవనోచిత శృంగార రసగరిమచేనటులు చెప్పినాఁడు. అది తప్పు. శిష్యునకు—

గీ. గురులతో శాస్త్రచర్చను • గోరఁదగును,
కలికి గండచందనచర్చఁ • దలఁపఁదగదు,
వేదములవల్లె పలుకులు • వినఁగఁదగును.
వెలఁది మట్టెలగిలుకులు • వినఁగఁదగదు
ఈశ్వరునిముక్కు—చివరని • యెంచఁదగును,
కన్నుకొలఁకుల నంతిని • గానఁదగదు
జగమసత్యంబులుకఁ • జనును గాని
చానవడుమ సత్యంబనఁ • జనదు చనదు.

అది యుఁగాక,

స్వప్నమైనను బరసతుల • యొద్ద నెప్పుడు
పరుష శృంగార వాక్యముల్ • బలుకఁదగదు;
ఫలకమున బైట చెఱఁగునఁ • జూడఁదగదు;
రవికలోనొత్తుకున్నఁ జే • ర్పంగదగదు.
నుసినిఁ దాంబూలరక్తితో • మార్పఁదగదు;
దూప్పితోలున జాజులు • గుప్పఁదగదు;
బొంబుపోచను మృగమద • మూన్పఁదగదు;

నారాయణా! రాజబాలురయెనుట నీవట్టి శృంగారవాక్యముఁ లాడుట తప్పు.

రామ—మహానుభావా! ఆతనిక్షమియింతురుగాక!

లక్ష్మ—తాతగారూ! వసిష్ఠశిష్యులము మేము మాత్రము నకే చెడిపోవువారముగాము.

రామ—తమ్ముఁడా! అట్లు పలుకఁగూడదు. తప్పు.

విశ్వా—రామచంద్రా! తప్పుకాదు. లక్ష్మణుఁడట్లు పలుకఁ దగును. ఆతని నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును;

గీ. గాత్రమునసంటి యెంత శృం ♦ గారమహిమ
వెలసినను, గన్నులును, గర్ణ ♦ ములును లేక
మునిమొదలె లేక స్థాణువై ♦ మనఁగఁదగిన
మహితవిజ్ఞానుఁడగును ల ♦ క్ష్మణుఁడు రామ;

ఆతని పైవాఁడనయిన నీసంగతి యింకినసర్ణ్యము కాదా!

రామ—మహాత్మా! మీదయకుఁ బాత్రులము.

నారా—(తనలో) శృగారవాక్యములచే శిష్యులు చెడుదురు కాని, స్తుతివాక్యములచేఁ జెడరు కాఁబోలు! ఎవని వెఱ్ఱి వానికి వేడుక.

విశ్వా—నారాయణా! ఘనతల్పముల బాలురకుఁ గల్పింపుము.

లక్ష్మ—గురువుగారియాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయము; కాన నీవు నాకును గురువుగారికిని శయ్యలఁ గల్పింపుము. శ్రీరామమూర్తికి నేనె పైచెదను. (అట్లుచేయును.)

విశ్వా—(శయ్యపైఁగూర్చుండి) వత్సలారా!

సీ. గంధసింధుర బద్ధ ♦ బంధురస్యందనా
నందవిహారమే ♦ నడకలయ్యె

వార్క్షారసాయన ♦ గోక్షీరపానంబు
నిర్ఝర నిస్సర ♦ స్నీరమయ్యె
స్వర్ణమంచస్థ పే ♦ శలతూల తల్పముల్
వట్టినేలను గడ్డి ♦ బఱపులయ్యె
బహురుచ్య శాక సం ♦ భార సారాహార
భక్షణంబులు పర్ణ ♦ ఫలములయ్యె
మాతృమాన్యత్వమాంగళ్య ♦ మహితమంది
రస్థలావాస ముద్ధతా ♦ గణ్యమయ్యెఁ
బూలలోఁ బెట్టఁదగు పుణ్య ♦ మూర్తి యుగము
ముండ్లలోఁ బెట్టి బాధించె ♦ మునియితండు.

రామ——స్వామీ ! మీరట్లానతీయఁదగునా ? మీరుగటాక్షించిన బలాతిబల విద్యలవలన మాకు క్షుత్పిపాసాబాధలు లేవు. బడలికయు లేదు. అదిగాక——

సీ. అడవిశారికకును బెంపు ♦ డైనశారి
కములతాదులనున్న వ్య ♦ త్యాసమెంతొ
వసనమధివాస సౌఖ్య సం ♦ పదకుఁ బురని
వాససౌఖ్యమునకును వ్య ♦ త్యాసమంత
పురనివాసముచే మది ♦ ముడుచుకొనుచు
నిట్టెయిట్టె దేహమునందు ♦ నిమిడిపోవు
నాటవికవాసమున మది ♦ యట్టెయట్టె
పొంగి జగదాత్మతో నైక్య ♦ మును లభించు
కృత్రిమ సుఖాళిమనసు మె ♦ ప్పింపలేదు
పదయమక బంధముఖ్యకా ♦ వ్యంబువలెను ;

పురసుఖములు మదికి బల • స్ఫూర్తిఁ జేయఁ
జాలవర్భకునికిఁ బ్రోత • పాలలీల.

లక్ష్మ—రామభద్రున కేమియుఁ గష్టములు లేకపోవుటకే నా కేమియు లేవు.

గీ. ఇదియె దేశాటనమునకు • సదమల ప్ర
పంచ విజ్ఞానసార సం • పాదనమున
కడవిఁ దిరుగుటకును వేఁట • లాడుటకును
దనువు గడిదేర్చుకొనుటకుఁ • దగినవయసు
దీనివృథవోవనిచ్చు భూ • జాని సుతుఁడు
తనువు తవతవతో జగ • త్తునెమకుకొనఁ
దగని మనసు గడగడతో • దర్శిమ లేని
పెగుగుఱగుఱతోఁ, బ్రేవు • జేవుజేవు
తోనగరులోన రాకాసి • తోలుబొమ్మ
లీల పోతుముత్తైదువై • పూలగాగ
రా గుడారములనడుమ • రాణితోడ
గచ్చకాయలరణమున • గంద్రఁడగును.

రామ—లక్ష్మణా! ఇఁక నట్టె మాటలాడక విశ్రమింపుము.

విశ్వా—నారాయణా! ఊరకుంటి నేను?

(అందఱు విశ్రమింతురు.)

నారా—వచ్చుచుంటిని. (నాళులోత్తును.)

లక్ష్మ—తాతగారూ! ఏమైనకథఁ జెప్పెదరా?

విశ్వా—ఆలాగే! అనఁగనఁగ—సుందోపసుందులని—
ఎవ్వరు "నూ" యన రేమి?

గీ. తలఁ గదుపు వాఁడు లేనట్టి ♦ తానమట్లు
వెనుకఁ బాఁగు లేనట్టి యా ♦ భినయ మట్లు
రణితవిపన్నాణరవ శూన్య ♦ రణము వలెను
కథనమున దూష్యునెడు వాఁడు ♦ గలుగకున్న.

లక్ష్మ—నే "నూ" కొట్టెదను.

విశ్వా—సుందోపసుందులని—

లక్ష్మ—ఊ—అన్నదమ్ములా ?

విశ్వా—అవును. నీకెట్లు తెలిసెను ?

లక్ష్మ—పేళ్ళనుబట్టి—నాకుమాత్రం శ్రీ యుపరాముఁడని పేరేల పెట్టలేదో ?

రామ—తమ్ముఁడా ! కథ వినవేల ?

విశ్వా—వారి రాష్ట్రభూమి యిదియే.

లక్ష్మ—ఊఁ—

వి—వారిద్ద ఱన్యోన్యసహాయులై యనేకదుష్కృతులొనర్చి దుర్జయులైరి.

లక్ష్మ—ఊఁ

విశ్వా—ఒకనాఁడొక యప్సరోనారీమణి వారి కంటఁబడెను.

లక్ష్మ—ఊఁ

విశ్వా—వారిద్దఱు కామపరవశులై పెనఁగిరి. అది తనకే కావలయు నని యొకఁడు తనకే కావలయునని యింకొకఁడు నన్యోన్యముగఁ గలహించి పోరాడి, గ్రుచ్చుకొని, కఱచుకొని, పొడుచుకొని యుద్ధమునఁ జచ్చిరి.

౨౦

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము

ఐదంకముల నాటకము.

ఇది

ప్రచండచాణక్యము; నర్మదా పురుకుత్సీయము మొదలగు

నాటకముల రచించిన,

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే

రచియింపఁబడి,

తణుకు

శ్రీ సౌదామినీ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడియె.

1915.

కాపీరైటు] మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు. [రిజిస్ట్రు.

ర—౧.

రామ—ఆమె యెవ్వరు ?

విశ్వా—తాటక—ఆపొదచాటున 'ఊఁఊఁ' యనుచు నది గురుక పెట్టి నిద్రించుచున్నట్లున్నది.

నారా—అమ్మయ్యో ! తాటక యింత చేరువనే యున్నదా ? గురూత్తమా ! పాఱిపోవుదము.

రామ—నారాయణా ! నీ కేమియు భయము లేదు.

విశ్వా—ఆమె యిచ్చట నుండుట యెఱిఁగియుండియే మిమ్మిట కుఁ దీసికొనివచ్చితిని. సంహరించుట కింక వేళకాకుంటచే రామభద్రా ! నీతోఁ జెప్పియుండలేదు. ఇది నాయజ్ఞమునకుఁ జేసిన విఘాతము లిన్నిన్నికావు. ఒక పావుగడియలో నీమెను వధింతువుగాక !

నారా—అది నా మెడలో నొకసారి త్రాచుపామును జుట్టెను.

లక్ష్మ—నారాయణ శంకరుల కభేదమని తెల్పుటకు గాఁబో లును.

రామ—గురూత్తమా ! అబలను వధింపుమని యానతిచ్చుచున్నారేమి ?

నారా— అనేక గజ సహస్ర బలాన్వితయగునది యబల యెట్లగును ?

లక్ష్మ—నారాయణా ! స్త్రీపురుష విభాగముఁ బాగుగఁ జేయుచున్నావు. బలముండుటచేతనే యది పురుషుఁ డగునెడల బలము లేకుంటచే నీవు కాంతవగుదువా ?

రామ—లక్ష్మణా ! అట్లు తీవ్రముగ మాటాడవచ్చునా ? నారాయణా ! నీవేమియు ననుకొనవలదుసుమా !

విశ్వా—లక్ష్మణుఁడు నారాయణు నధిక్షేపించినను గొంత సత్యము నారాయణుఁడే వచించినాఁడు.

గీ. కుడి యెడమ భేదమున్నది • పడఁతికిఁ బురు
షునకుఁ గఠినగాత్రుఁ డతఁడు • సుమనసమాంగి
యద్ది; భరియింపఁ గల్గువాఁ • డతఁడు; సేవ
నంది భరియింపఁ బడుచుండు • నద్ది యీమె.
స్వల్ప కఠినాత్ముఁ డతఁడు; పే • శల సుధాని
ర్భోన్నతమనస్క యీనది; • యన్నితనకు
వలయునను వాఁడతండు; కా • వలయునంత
నందఱకుఁ బెట్టి మోదించు • నట్టిదామె.
కత్తి కతఁడర్హుఁడగు; సూది • గరిమెలకు స
మర్హయగునీమె; రాజసే • వార్హుఁడతఁడు;
అతిథికుల దేవతాదుల • కర్చనలిపి
యిల్లు స్వర్గతుల్యముఁ జేయఁ • జెల్లునామె.
సర్వదేశంబు సతని సం • చారభూమి;
యిల్లె యీమె పాలన సీమ; • యెల్లజనులు
నతనివారు; పిల్లలగుదు • రామె ప్రజలు;
యశ మతనికోర్కి; పుణ్యమా • నామెఫలము.
పిఱికితనము బిడియంబు • పురుషునకును
బనికిరా; నవ్వె భూషలా • వనితకెపుడు;
దేవు చేతనుదరియింపఁ • దివురునాతఁ;
డతని చేతను దరియించు • నయ్యుయామె.

HYDERABAD-DN.

అస్త్రాగానుండ ముద్దియ ♦ సర్వాద్యమైన
యువిద పసిముక్కు మొదలంట ♦ నూడఁ గొఱుకె
గోటికొనలను గిల్లింతఁ ♦ గూర్పఁదగిన
పడఁతి మగవానిఁ బడఁగుద్ది ♦ వధము సేయ
నిల్లువదలి దేశంబున ♦ నెగచిపడుచు
సత్యమును ధర్మమును మునీ ♦ శ్వరుల జడల
తోడఁ గోయించి యజ్ఞము ♦ ల్పాడుసేసి
కుతల మెల్లఁ గ్రూరతను గ ♦ గ్గోలుపఱుప.
కుసుమముల చెండుల ఫిరంగి ♦ గుండుగాఁగ
మరు లకోరి భైరవమహో ♦ మారిగాఁగ
చక్కనగు చుక్క బలుతోక ♦ చుక్కగాఁక.
పున్నెములతాను పాపము ♦ ప్రోవుఁగాఁగ.
స్త్రీత్వమింక నేమి? యాచింత ♦ సేయఁదగదుఁ;
జాతికిని శిక్షగాదు; దో ♦ షంబునకును
భువిని బాడు సేసెడు వారు ♦ పురుషులైన
నేమి? స్త్రీలైననేమి? శి ♦ క్షింపవలయు.

రామచంద్రా! లోకవిధ్వంసకారిణియగు నీరాక్షసినిజంపిలోకమును గాపాడుము.

రామ—(సందేహించుచు) క్షమింపవలెను. విరూపను జేసినఁ జాలదా?

విశ్వా—సందేహాచారిత్రయగు తల్లినే పరశురాముఁడు వధించి యుండ నిస్సందేహ నిరంకుశ దౌష్ట్యభూయిష్టయగు రాక్షసమానిని బరిమార్చుట కేత్రోటుపాటేల? సందేహింపకుము. చేయవలసినది

ముక్కు చెవులుగావు. గొంతు. ఖండింపవలసినవి పదకరములుకావు. పాపములు. నీచేతిలో నిది తనుప్రబాసితరింపవలసియున్నది. అవయవ ఖండనమొనర్చి యకారణముగ నాయాసపెట్టుటకంటె నట్టెయొక్క కోలతో ననుహారణమొనర్చుట నన్నివిధముల శ్రేయముకాదా?

రామ—స్త్రీహంతకుఁడనని నన్నులోకము నిందింపదా?

విశ్వా—

గీ. ఆత్మను గ్రసించు పరిబాలమా ♦ యాంశుభాఁగి
నంత మొందించు శూరుఁడే ♦ యద్వితీయుఁ;
డతఁడెస్థిరుఁడు; లోకాతీతుఁ ♦ డతఁడెముక్తుఁ
డవనిలో జన్మమంత స్త్రీ ♦ హత్యకొఱకె.

రామ—(నవ్వుచు) మీ సెలవగుటచేఁ జేయవలయునుకాని—

విశ్వా—నా సెలవును బట్టికాదు. నీజన్మమునుఁ బట్టియే చేయవలయును. దుష్టశిక్షణమునకు, శిష్టరక్షణమునకు జన్మమొందిన పురుషోత్తముఁడవు.

గీ. ప్రాకృతులు చేయుఁదగులింగ ♦ వర్ణవిభజ
నంబునీకేల? రామచం ♦ ద్రా! మహాత్మ!
సర్వహేతువౌ మది నప్పు ♦ నకముగాదె?
మట్టియొకటె పోతాఁడు బొ ♦ మ్మలకునైన.

రామ—ఇంతదూరము మీరు సెలవీయవలయునా? మీ యిష్టానుసారమే దానిని వధింతును.

లక్ష్మ—తాతగారూ! తాటకను, జూడవలయును. నన్నట్టు పోనిచ్చెదరా?

విశ్వా—అందఱముఁ బోవుదము.

నారా—నన్నుఁగూడ రమ్మందురా?

లక్ష్మ—నీవునా వెనుక నుండుము. అది నిద్రించుచున్నది కాదా?

(అందఱు పరిక్రమింతురు. తెర యెత్తగ తాటక నిద్రించుచు కనఁబడియుండును.)

విశ్వా—అదిగో! చూడు! ఎంతభయంకరస్వరూపిణియో!

రాము—ఘోరాకారయే యగును.

విశ్వా—

గీ. ప్రక్క గురుపెట్టి నిద్రించు ♦ భార్యయైన
రేయి నడుమ చూడఁగ భయా ♦ కృతిగఁదోఁచు
సృష్టిశక్తిస్వరూపిణి ♦ స్త్రీయనంగ
నిద్ది యీవేళ నిట్లుండ ♦ నేమిచెప్ప!

రామ—గురూత్తమా!

గీ. ప్రాణ మొక త్రుటిలోనఁ దాఁ ♦ బాయుననుచు
నెఱుఁగ కెంతహాయిగను ని ♦ ద్రించు నీమె;
ప్రాణు లెంత యజ్ఞులో కట్ట! ♦ బ్రదుకనంగ
నింతె కద! యిట్టి మెఱుమిట్టె ♦ యిరులుగాదె.

విశ్వా—ఇంక సందేహమా?

లక్ష్మ—తాతగారూ! చంపుటకు వేళ యయిన దేమో దాని లేపనా?

నారా—లేపుట యెందులకు? నిద్రపోవుచుండఁగనే చంపరాదా? ఈనిద్రలో నా నిద్రగూడఁ గలియును.

విశ్వా—వత్సా! లేపవచ్చును.

లక్ష్మ—తాటకా! తాటకా! అసురసంధ్యవేళ నిద్రింపఁదగదు. తిరుగ నాసురజన్మము వచ్చునేమో! దూరప్రయాణము పోఁదలఁచియున్నావు. ఆలసింపకు! వేగలే! ఉఁహూ. లేవకున్నది. తాటకా! తాటకా! నామాటవినియొకకొంతకాలము వేచియుండుము. చచ్చితిరుగశాశ్వతముగఁ బండుకొందువుగానిలే. ఉఁహూఁ. లేవదు.

గీ. పూలబంతిఁ ద్రేటులు పెద్ద ♦ పులికి నేల?
గిలుకుగిలిగింత పెనుకాకు ♦ గేదె కేల?
ముంగళపుటారతులు బల్సి ♦ వంగి కేల?
మేలుకొల్పుల భూపాల ♦ మేల కిటికి?
మునుపు సుందుఁడు మాద్దాఁడు ♦ మూతిమీఁద.
మునిపరేణ్యులఁ దిట్టిన ♦ మూతిమీఁద
పాఁపపోఁగ గుట్టు పెట్టెదు ♦ మూతిమీఁదఁ
బాటకా! యిదె రామ సో ♦ దరునితన్ను.

(తన్నును.)

తాట—(కన్నులుమూసికొనిలేచి) హా! హా! నాథా! చిరకాలమగుటచేతనా? యింత గట్టిగా ముద్దుపెట్టుకొంటివి?

లక్ష్మ—నీనాలుకఁగోయు! చిరకాలపు ముద్దుగాదు. శీఘ్రకాలపుమృతి. లే!

తాట—(కన్నులుమూసికొని) నాథా! నిన్నెంత కాలమునకుఁ జూచితిని?

లక్ష్మ—నాథుని స్వప్నమునఁ జూచుటలో విశేషమేమున్నది? ఆతని శాశ్వతముగఁ జూచుటకే యీపుణ్యాత్ముఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

కన్నులు తెఱువుచు. (వింటితోఁ గంటిపైఁ బొడుచును.)

తాట—(కన్నులు తెఱచి) ఎవఁడురా! కంటిలోఁ బొడిచినాఁడు.

లక్ష్మ—నేను,

తాట—(ఆవులించుచు లేచి) నీవెవఁడవు?

లక్ష్మ—ఈతనిసోదరుఁడను.

తాట—(రామునివయిపు తిరిగి) నీవెవఁడవు?

రాము—ఈమహానుభావునివలన మహాస్త్రవిద్య నేర్చిన శిష్యుఁడను.

విశ్వా—తాటకా! నేనీ నారాయణుని గురుఁడను. నీకుఁ గృతపరిచయుఁడను.

నార—అమ్మయ్యో! నాపేరు చెప్పితిరేల? నేనిట నుండఁజాలను.

(పారిపోవును.)

తాట—ఓముని మ్రుచ్చా! ఋషిపక్షీ! నీవా? మార్గాంతరమునఁ గాఁగ లేక, యీనడుమ బుంజాలు తెగింపుకొని కాలికొలఁది పారిపోయితివని వినియుంటిమే! తిరుగ గుడ్లగూబ మొగమున సందెజామున మాసన్నిధికి సిద్ధపడితివా? అట్లు చూచెదవేమి? గుడ్డు పీఁకెదను చూడు! (మీఁదికిఁ బోవును.)

రాము—(ఆమె కడ్డముగఁబోయి) గురూత్తమా! లక్ష్మణా! మీరా వృక్షముక్రింద విశ్రమింపుఁడు.

విశ్వా—(దూరముగఁబోయి) (అపవారించి) ఒకపావుగడియ మట్టుకుఁ జంపకుము. ఇంకవేళ కాలేదు.

రాము—తాటకా! మహాత్ములదూషించుట తప్పుకాదా?

తాట—నీవేల యడ్డువచ్చెదవు? ఓసరిల్లు! ఊఁ—పో—పో!

మీఁదఁ బడు నెడల నలిగి చచ్చెదవు. జేనెఁడు లేవు. కొంకైబద్దచేత సింగారించి కొండెసిగతో సిద్ధపడితివి. ఈవిచిత్రవృత్తితో నాపెనుఁదలి మీఁది యీఁగలను గొట్టఁదలఁచితివా? తలలోనిపేలనుపట్టిమాపఁ దలఁచితివా?

రామ—ఛీ! ఛీ! నీప్రాణముల నేహరింపవచ్చితిని.

తాట—అబ్బ! అబ్బ! ప్రాణములనుహరింతువటే! నాపాలు ద్రాఁగి యరగించుకొనఁగలవా? వామనా! దబ్బత్తుగా! గోరు పుల్లకుఁదాఁటిచెట్టుతో గుటుగుటలా? దోమకుఁ దోసెలుపై దండయాత్రయా? ఈముసలిముని ముండకొడుకు నిన్నెక్కడకుఁ దెచ్చినాఁడా? ఓస్! నీతో నింకొక తొంటికాయగాఁడున్నాఁడా? గొల్లభామలతోడను, ఇల్లిల్లులతోడను నాడుకొనవలసిన కుఱ్ఱలు పెద్దపులి కోరలనడుమ వ్రేళ్ళుపెట్టవచ్చితిరా? నీతాటాకుచిలుకలఱెక్కలెక్క లాగువాఁడు సింహాపుజూలున వ్రేలాడఁదలఁచితిరా? నీకు మతిలేకున్న నిన్నుదెచ్చిన యానన్యాసికి మతిలేదా? నిన్నుఁబంపిన యానంసారికి మతిలేదా?

రామ—వారికి మతిలేకపోలేదు. నీకుమతిలేక—బ్రతుకగతిలేక—యిట్టికాఱులఱచుచున్నావు. నీమరణకాల మాసన్నమయినది. ఇఁక దాదాపుగ నాలుగునిముసములకంటె నెక్కువజీవింపవు. ఈయత్యంతస్వల్పకాలమును వృథపోనీయక పూర్వ మహాఘోరపాపకృత్యములకై నిశ్చలపశ్చాత్తాపమంది పరమేశ్వర లగ్ననేత్రచిత్తవై ప్రాణములు విడుచుట నీకు శ్రేయస్కరము.

విశ్వా—(తనలో) జరుగునదంతే.

లక్ష్మ—(తనలో) వేగోలమునకు వేదాంతోపదేశమేల?

తాట—ఆఁ! ఆఁ! చిట్టెలుకకు సింహగర్జనమా? ఊర

కుండుకొలఁది నోరెక్కుడగుచున్నది. ఎట్లు ? ఎట్లు? మేము చేసినవి ఘోరపాపకృత్యములా ? హోమకుండముల రక్తవర్షములు కురిపించుట పాపమా? యజ్ఞశాలలకు నిప్పంటించుట పాపమా? మునికాంతలను దలక్రిందుగఁ జెట్లకు వ్రేలాడఁగట్టుట పాపమా ? వారి పిల్లలను యజ్ఞశాలాజ్య పాత్రముల దొరగ వేయించి కమ్మగఁ గరకరలాడు చుండఁ దినుట పాపమా ? ఎవరికిఁ బాపము! దానివలన బాధనొందు వారి కది పాపము—మాకేమి ? సంతోషమిచ్చునది పుణ్యము—బాధ నిచ్చునది పాపము—ఇదియే మాపుణ్యపాపవివక్ష. కాని, ప్రపంచ జ్ఞానశూన్యుఁడై—దయాదాక్షిణ్యశూన్యుఁడై—నిరుపయోగవైదిక కర్మరతుఁడైన యీముని వెంటవచ్చి నీతనువును పవిత్రముగఁ జేసికొని ప్రబలపాపము గట్టుకొనుటేల? చిన్నవాఁడవు—ఇంకఁ గొన్ని యేండ్లు దాఁటినపిమ్మటఁ బొట్టపోసికొనఁ గలవాఁడవగుదువు. నామనుమరాలిని—నీకొంటెసిగకుపైనింక నొక పిడికెడుమాత్రము పొడవు గల ముద్దులాఁడిని గట్టుకొనరాదా ? దాని వెంటఁబెట్టుకొని ముక్కు కొనవఱకుఁ ద్రావి యాఘోర రాత్రులందు శ్మశానములఁ జేరి క్షోణీ కుక్షివినిక్షిప్త శవములనుదిని, పుర్రెల బంతులాడుకొనుచుఁ బ్రేవు మాలలుధరించి దిగంబరులై తాండవించుచుఁ గ్రీడించి సుఖమొంద రాదా ? గర్భవతులగు మునికాంతలనుబట్టి—

రాము—ఇఁక నోరుమూసికొనుము. ఇదిగో! నిన్నుఁ జంపెదను. కాచికొనుము.

తాట—చంపుదును, చంపుదునని యింత తెగవాగెదవేమి ? హే! హేం! హేం! ఏదీ! చంపు! చంపుట యీబుద్దతోడనేనా ? ఈ బద్దనా తలఁగొట్టుకొనుటకుఁ గాదు కాని, పండ్లుకుట్టుటకు బనికివచ్చును. ఇటు తెమ్ము (లాగుకొనఁబోయి విల్లుపట్టుకొనును.)

రాము—సరే! లాగుకో!

పీఠిక.

శ్రీకళ్యాణరాఘవమను నీనాటకమును 1910సంవత్సరములో నే నానెగొందిసంస్థానముననున్నప్పుడే యారంభించితిని. కాని మొదటి యంకముమాత్రమే యప్పుడు వ్రాసితిని. 1915సంవత్సరములోని జనవరినెలలో శ్రీఉయ్యూరుసంస్థానప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరుగారి ప్రోత్సాహమున మిగిలిన యంకములవ్రాసి పూర్తిచేసితిని. ఇదివఱకుఁ బట్టభంగ, వనవాసవిజయ రాఘవముల వ్రాసి యుంటిని కాన దీనితో శ్రీమద్రామాయణమునందలి షట్కాండముల లోనికథను రూపకరూపముగ నొనరించినవాఁడ నైతిని. ఉత్తరరాఘవమును వ్రాయఁదలఁచుకొనలేదు.

నన్నుఁ బోషించు ప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావుబహద్దరు వారీగ్రంథమును దమసొమ్ముచే నచ్చు యించిరి. ఆంధ్రభాషాభిమానులు, ననేకకవిపండిత పరిపోషకులు నత్యంతవితరణశీలురు, శ్రీపీఠికాపురసంస్థాన ప్రభువులునగువీరికి, వీరి కుటుంబమునకు, శ్రీపరమేశ్వరుఁడు దీర్ఘాయురారోగ్యసకలసంపత్సౌఖ్య సమృద్ధులనిచ్చి రక్షించుగాక.

శ్రీరామకృష్ణపరమహంసచరిత్ర శ్రీగౌరాంగచరిత్రాద్యుత్తమ గ్రంథరచయితలును, నాకుఁజిరకాలమిత్రులునగు బ్రహ్మశ్రీ కూచి నరసింహముగారు దీనికి నాందీప్రస్తావనలను వ్రాసియిచ్చిరి. వారికనేక వందనము లాచరింతును.

12—3—15
పిఠాపురము.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు.

లక్ష్మ—(తనలో) ఆహాహా! అదేమి? దేహబలమా? యోగబలమా? అస్త్రబలమా? ఏమియు బోధపడకున్నది.

గీ. మంత్రిగాని వెంట ♦ మహీధరమ్ముల్పి
శాచగురుని వెంట ♦ శాకినివలె
నసురదమను వెంట ♦ నాసురి చద్విన
ట్లెటులు రమ్మన్న ♦ నటులువచ్చు.

రామ—ఇటు. ఇటు.

తాట—"ఇటు. ఇటు" అని సుద్రీముండకువలె దారిచూపింతువా? చేతులు స్వాధీనములేకున్నఁ గాళ్ళతో నెగిరితన్ని నిన్నుఁ బాశ్రిక్సముపరిమునఁ బడనైవలేనా? (ఎగురును) ఊఁ! ఊఁ! ఎగురుటకేగాని తన్నుటకుఁగాళ్ళు లేవకున్నవేమి? ఆకస్మికముగ నేదయిన వాతరోగమువచ్చినదా? రోగము వచ్చినయెడలమాత్రమిూ నరమృగము నన్నుమింగలేకుండునా? ఆఁ! ఆఁ! (నోరుతెఱచి) అల్లనేరేడుపండునువలె మింగెదను. గుటుక్కున మింగెదను. ఆ! ఆ! నీతలయంత దూరముగఁ బెట్టుకొనెదవేమి?

లక్ష్మ—(తనలో) చండాలిసీ! కొఱుకుమని తల కోఱలనందునఁ బెట్టుమంటివా?

రామ—నేను దల వెనుకకుఁ దీసికొనుటకాదు. నీతల ముందునకు సాగుటలేదు.

తాట—తలకూడవంగదా? ఊఁ! ఊఁ! హా! హా! హా! (నోరు తెఱచును.) కొంచెము వంగుచునే యున్నదికాని నీతల. తీసికొనిపోయి యామూల పెట్టుకొన్న నేనెట్లు కొఱుకఁగలను?

రామ—వెఱ్ఱియాసలు పెట్టుకొనకుము. నాతల నీపండ్లనడు

మనునేఁ బెట్టినను నీవు కొలుకఁజాలవు. కాని నిన్నుట్లు [illegible]
స్పృశింపనొల్లను కూడదరముత్ర ఇటు. ఇటు.

తాట—నన్ను మునియొద్దకేల తీసికొనిపోయెదవు ?

రామ—ఆతఁడే నీకుత్తరగతిప్రదాత. ఆమహాత్మున [illegible]
దలవంచి నమస్కృతినిఁ దెల్పుము. ఊఁ!

తాట—నాకీ బలాత్కార ప్రణామమేల ?

రామ—ఆమహానుభావుఁడు నిన్ను క్షమించుననేగాని [illegible]
పాపశాంతి కాఁగలదు.

తాట—నన్నుఁ జూపఁదలఁచిన వాఁడవేని కత్తిఁ [illegible]
జంపక యెందులకు నన్నిట్లు బాధింతువు ?

రామ—తాటకా! చంపి పగఁ దీర్చుకొనుటకో నాకు నీయం
నెడల నీకును నాకు నేమైన భేదమున్నదా ?

గీ. కొట్టినయతండు పగదీర్చు ♦ కొనినవాఁడె
దిద్దలను రాజశిక్షార్హ ♦ లేయగువారు
పరనరునిపై స్వతంత్రతఁ ♦ బనియుకి తన
పుడమిపతి శాసనముతానె ♦ నడపుకతన.
పాపములనొప్పుకొని యీప్ర ♦ పంచమందు
నర్వశిక్షను గనునవుఁ ♦ డచటమరల
శిక్షనొందఁడు గానని ♦ శిక్షఁజేయఁ
బ్రభువునానతి ముని వెంట ♦ వచ్చినాఁడ.

కావున దోషములను మన్నింపుమని యామహాత్ముని వేఁడుకొనుము.

విశ్వా—(తనలో) సెబాస్! రామభద్రా!

లక్ష్మ—(విశ్వామిత్రునితో, నమస్కరించి) మాయన్నగారెంత

మహానుభావులో! ఎంతకరుణామయులో!

తాట—మహాత్మా! గాధినందనా! ఒక్కనోరుతప్ప నేదియుం స్వాధీనము లేదు. కాన, వాక్కులతోడనే నమస్కరింపుచున్నాను క్షమింపుడు.

విశ్వా—నీవింక ధన్యాత్మురాలవయితివి.

రాము—తాటకా! నీవిట మ్రుతినొందుటఁజూడఁ బూజ్యులగు మునీశ్వరులకు వెగటుగనుండునుగాన నట సిద్ధాశ్రమ తీరమున సుస్నాతవై పరలోకమునకుఁ బోవుదువుగానిరమ్మి.

(రాముఁడు తాటకయు నిష్క్రమింతురు.)

లక్ష్మ—తాతగారూ! మాయన్నగారి చర్య విచిత్రముగ నున్నదండీ! ఇంతవారని నేనిదివఱకెఱిఁగియుండను. పనివచ్చినప్పుడే కాని మనుజుని గుణము లగుపడునా?

(నేపథ్యమున రాముఁడు)

గీ. ఖలసుబాహు మారీచ రా • క్షసులమాత
యైన తాటక గాధిసు • తాబ్జభవుని
యాన పరలోకయానయా • కానినింక
ఋషులు నిర్విఘ్న యోగు ల • య్యెదరుగాక!

విశ్వా—తథాస్తు! (తనలో) ఇప్పుడుకూడ "మానియాన" ననియే యాతఁడు పలుకుచున్నాఁడు. కాంతనుజంపుట తన యిష్టముచేఁ గాదని వెల్లడించుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ—ముందుమన్నపత్త్రిని జేయూఁపుచేనార్పినట్లు కాసంత శబ్దమైనఁ గాకుండ నెట్లుగానధించినాఁడో!

(నేపథ్యమున) హాహాహా! ఎవఁడురా! అక్కడ! మాఅమ్మను

వధించినకఠినాత్ముఁడు. పట్టుకో! కొట్టు! పోకు! చంపు! తమ్ముఁడా! నీవిటురా! నేనటువత్తును. ఆఁగు! పోకు!

లక్ష్మ—ఆహా! యిద్దఱు రక్కసులు మాయన్నయ్యమీఁదఁ గదలఁజొఁ బడుచున్నారు. నేను సహాయుఁడనై పోవుదును. (లేచును.)

విశ్వా—వత్సా! కూరుచుండుము. రాక్షససంహారక మారకునకు నీసాహాయ్యమేమి? నాప్రోత్సాహమేమి?

లక్ష్మ—అదేమి? ఆరాక్షసుఁడట్టె గాలిలోఁ గొట్టుకొని పోవుచున్నాఁడేమి?

విశ్వా—రామచంద్రుని వాయవ్యాస్త్ర వేగమున నాతఁడట్లు కొట్టుకొనిపోవుచున్నాఁడు.

రామ—(ప్రవేశించి) సుబాహుఁడా! దైవధ్యాన మొనర్చుకొనుచుఁజావుము.

విశ్వా—సెబాస్! సుబాహుఁడు కూలినాఁడు.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! రమ్ము. (కౌఁగలించుకొనుచున్నాఁడు.)

రామ—గురూత్తమా! నమస్కారము. మీశిష్యుఁడేఁడీ?

నారా—(ప్రవేశించి) ఇచ్చటనేయున్నాను, నాకు భయము చేతఁబోలేదు. రాక్షసులు దగ్గఱకు వచ్చినయెడల మైల పడుదునని కొంచెము దూరముగఁబోయితిని.

విశ్వా—నాయజ్ఞమున కింకేమియు భంగము జరుగనేరదు. నేను కృతార్థుఁడనైతిని.

రాము—కాని, మాకిఁకఁ జూవ లేదు. ఆతఁడు ముందునాపైఁ బగతీర్చుకొనుట నిస్సందేహము,

గీ. కష్టనిష్ఠుర భావిరం ◆ ఘుపమునకును
ఖిగిలె నతఁడు నాటక బీజ ◆ మగుటకొఱకు;

సప్పడాకలాపపుగంతు • లాడవచ్చు
నిపుడు ముందంకమేదో వి • న్పింపవలయు.

విశ్వా—ఇఁక ముందుచేయవలసినదేదనఁగ, నాయాశ్రమము నకుఁబోయి యచ్చట యజ్ఞమాచరించుకొని వెంటనే జనకభూపతి దేశమున కేగవలయును.

లక్ష్మ—మేము మహారాజకుమారులముగదా! ఆరాజు దేశమునకు మేమేల ?

రామ—తమ్ముఁడా! మహారాజ పుత్త్రులమైనను మునివరుని దాసులముకదా! వారిసందేశమునకు హేతుకారణపృచ్ఛయేల ?

విశ్వా—ఈస్థలమంతయు రాక్షసపదవిన్యాసమున బాడిదకేగి యున్నది. కొంచెము దూరముగఁబోయి యట శయనించి యరుణోదయమున బయలుదేఱి పోవుదము. రండు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

పంచమాంకము.

ప్రదేశము—మిథిలాపురము.

ప్రదేశము—జనకుఁడు, శతానందుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు,
రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు.

విశ్వా—జనకచక్రవర్తీ! మహాత్ముటికి [illegible]?

జన—ఒకమాఱుకాదు. రెండుమాఱులుకాదు. మునీంద్రా! [illegible]
ధన్యుఁడ.

గీ. యతులు రాకచే ధన్యుఁడ; హితుని సుతులఁ
గనఁగఁ దిరుగ ధన్యుఁడ; మహా [illegible]
తాటకాఘ్నుల కాతిథ్య ధర్మకలన
జరుపధన్యుఁడ; మూఁడవ పజినిమజల.

లక్ష్మ—రాజేంద్రా! మీహితుని సుతులము మేము [illegible]
ఱుము. తాటకాఘ్నులని మీరు చెప్పుచున్నారు. కాని తాటకాం[illegible]

కులవము మేమిద్దఱముకాము. అసహాయశూరుఁడయిన మాయన్నగారగు శ్రీరామచంద్రుఁడొక్కఁడే. కాన మీరు కొంచెము సవరించుకొని యనన్యముగ నాకుఁ బంచియిచ్చిన గౌరవమును మాయన్నగారి కొసఁగుఁడు.

రామ — (నవ్వుచు) తమ్ముఁడా ! బహువచనప్రయోగ మేల?

జన — వత్సా ! రామానుజా ! తాటకాఘ్నులని మీయన్నగారిని బహువచనప్రయోగముచే గౌరవించితినని యనుకొనరాదా?

రామ — రాజేంద్రా ! మునిప్రభావమున జరిగిన పనికి నన్నుఁ బెద్ద సేయనేల ?

జన — సెబాస్ !

గీ. పండ్లఁబోలు పెను ఫిరంగి ♦ గుండ్లఁబోలు
వజ్రములఁబోలు భవ్య దీ ♦ పములఁబోలు
భువిని స్ఫటికసాలగ్రామ ♦ ములనుబోలు
సుతులఁగను దశరథు భాగ్య ♦ మతితరంబు.

విశ్వా — రాజేంద్రా ! ఈమాత్రమున కే యొకటి, రెండు, మూడు సారులు ధన్యుఁడనయితినని గణించుకొనుచున్నావా! నాలుగవసారి, యైదవసారికూడ ధన్యుఁడవు కాఁదలఁచియున్నావు.

జన — మహానుభావా ! అదెట్లు ? ముందునాలుగవసారిధన్యతయెట్టిదో సెలవిచ్చెదరా ?

రామ — (అపవారించి) గురూత్తమా , సంక్షేపముగఁ జెప్పుము.

విశ్వా — (తలరామునివంక నూఁపి) జనకరాజేంద్రా ! మీపురోహితుఁడగు నీశతానందునకు జరిగిన మహోపకారము మీకుఁ

జరిగినట్లేకదా!

జన — ఇంకను సందేహమా? నాకు జరిగినకంటె నెక్కువ.

శతా — నాకట్టి యుపకారమేమి?

విశ్వా —

సీ. అసువుపోనున్న రోగిని • హస్తశుద్ధి
బ్రదుకఁ జేయునాతఁడె భగ • వంతుఁడనఁగఁ
జచ్చి ఱాయియౌ దేహిని • జరణశుద్ధి
బ్రదుకఁ జేసిన యాతఁడే • పాటివాఁడొ!

జన — నాకేమియుఁ దెలియలేదు.

శతా — ఆఁ! ఆఁ! మునిచంద్రమా! నాకు గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. మాతల్లిగారే! మాతల్లిగారే!

విశ్వా —

గీ. ఆకురాలున వట్టి మో • డైన తీఁగె
మాధవునిరాకఁ జిగిరించి • మనెడుకరణి
రమణుకోపంబుచే నైన • రాతిబొమ్మ
కుఱ్ఱరాముని దయముద్దు • గుమ్మయయ్యె.

శతా — ఆహా! రామచంద్రా! మాయమ్మగారిని బ్రదికించితివా? (రామునిఁ గౌఁగలించుకొని) ఎంత మహోపకార మొనర్చితివి. వయసుచే నీకంటె బెద్దవాఁడనుగావున నమస్కరింపలేదు. క్షమింపుము.

రామ — మహాత్మా! మీరట్లు సెలవీయఁ దగునా? ఇందుకు

నేఁజేసిన మహాపుణ్యమేమున్నది?

జన—ఆఁ! ఆఁ! మాయింటి కతిథియై దయచేసిన యాతఁడహల్యాశాపవిమోచకుఁడా? ఏమి నాధన్యత!

విశ్వా—నాలుగవసారి ధన్యత యేదో చెప్పితివా?

జన—ఇఁక నైదవసారి దేమో దయచేసి చెప్పెదరా?

విశ్వా—దాని యవసరమునఁ జెప్పెదను.

శతా—రామచంద్రా! ఇందున "నేమి పుణ్యము చేసితి" నని యనుటన్యాయమా!

గీ. కాంతను దృశించుకాంతుతోఁ ♦ గాంతఁజేర్పఁ
గలుగుపుణ్యంబె యింతంత ♦ గాదనంగ;
దల్లినెడఁ బాయుపుత్త్రిని ♦ దల్లిఁగూర్చు
పరమపుణ్యంబునకు భూమి ♦ పట్టఁగలదె?
పితదయకుఁ బాత్త్రిసపుటంటు ♦ వెలయుఁగొంత;
సుతునిదయకై హాకపుసాక్కు ♦ సుంతకలదు;
సతిదయకు మట్టిరంగు కా ♦ సంత యుండుఁ;
దల్లిదయశుద్ధ దివ్యత ♦ త్త్వంబొకండె.

రామ—

కనవుతోనున్నమణియూడ్చి ♦ వినరినైప
పీఠినున్నాతనికది ల ♦ భింపవచ్చు;
దానిచే వాఁడు భాగ్యంబుఁ ♦ గానవచ్చు
నూడ్చుసేవకు పుణ్యమే ♦ మున్నదిందు?
కలిసిబూడిదనున్న యం ♦ గారకణము

రథ్యలోఁ బాఱవైవఁగఁ ♦ బ్రక్కఁ దాఁటి
కమ్మ్రదడికాలి యూఁతెంత ♦ గాలవచ్చు
నూఁడ్చుసేవకు పాపమే ♦ మున్నదిందు ?
నిదురఁ దిట్టిన తిట్టులు ♦ నింద్యమగునె ?
నిదుర దేవార్చనలు శుభా ♦ స్పదములగునె ?
మనసుతో లంకెలేని నా ♦ మాన్యకృతుల
పాపపుణ్యచింతన సేయ ♦ వలనుపడదు.
ఇట్లె నేవచ్చువేళ నా ♦ దృచ్ఛికముగ
నాపదరజంబు తాఁకిని ♦ నాతిఁ జేసె
నేమియు నెఱుంగఁ దెల్లవో ♦ యి నిలఁ బడితి
యిట్టిననుఁ బెద్దసేయుదు ♦ రేల మీరు.

శతా—ఇట్లువచియించుచున్న నీతో నేనేమనఁగలను ?

విశ్వా—(తనలో) స్తుతివాక్యములు వినుటచేఁ [illegible] రాముని మొగ మెఱుపెక్కినది. (ప్రకాశముగ) శ్రీరామ[illegible] సోకినవెంటనే శాపమును బాయుదునని మీతండ్రి[illegible] గడువుఁ బెట్టిరి. శతానందా! అట్టిరామమూర్తి నిందుకై తెచ్చి[illegible] స్తుతింప మఱచుట న్యాయమా ? (నవ్వును)

శతా—మీరు నాకు బిత్రుసములు. మీదయ నెన్నఁ డయిన మఱతునా ? ఈమహోపకారమునకు మీకేమీయఁగలము.

లక్ష్మ—(అపవారించి) అన్నయ్యా! కొంచె మస్వస్థతగ నున్నట్లున్నారేమి ?

రామ—విశేషమేమియు లేదు.

గీ. కత్తిపాటులు తనువును ♦ గాయపఱచుఁ;
దిట్లపాటులు జీవంబుఁ ♦ దెగఁగఁ జేయు
స్తుతుల వ్రేటులు చిత్తంబు ♦ తుఱుము సేయు
మెత్తనైన పదనునకె ♦ మిగులఁగోఁత.

లక్ష్మ—ఆతనికి జరిగిన మహాపకారముచే నాతఁడు తన కృతజ్ఞతను విశేషముగ వెల్లడించుచున్నాఁడు. మన్నింపఁదగును.

శతా—మాతల్లిగారు మాతండ్రిగారి యాశ్రమమునకుఁ బోయిరా ?

విశ్వా—ఎప్పుడు రామభద్రుఁడు వచ్చునో, యెప్పుడాతని పదరజస్స్పర్శమున ఱాయి రమణియగునో యని నిరీక్షించుచుఁ దత్సమీపముననే గౌతమర్షి యున్నాఁడు. అహల్య నాతఁడే యాశ్రమమునకుఁ దీసికొనిపోయెను.

శతా—సంతోషము.

జన—శతానందగురువరా! సాధ్యమయినంతత్వరలో మీ రాశ్రమమునకుఁ దయచేసి తల్లిగారిని దర్శించి సేవించి తిరుగ నిటకు దయచేయుదురుగాక !

శతా—అటులే.

జన—గాధినందనా! అయిదవధన్యత యేదో యుక్తావసరమున నానతిచ్చెదమని సెలవిచ్చితిరి. అదిసీతాకళ్యాణమునుగూర్చినదే యగు నెడల నేనత్యంత ధన్యుఁడనుగదా !

విశ్వా—శివధనుస్సు సజ్యముచేయుటకానిదే సీతకుఁ గల్యాణ మెట్లు ?

జన—అదియే వచ్చిన పెద్దయుపద్రోషము. [illegible] గకయో యద్ది పణముగాఁ జేసియుంటిని. ఎవ్వఁడు [illegible] సమిపింపనైన నేరకున్నాఁడు. సీతకుమూఁడుము [illegible] దోచకున్నది.

లక్ష్మ—(తనలోమాయన్నగారుహా [illegible] బాగుగనుండును.

జన—

గీ. కన్యకళ్యాణ శుభవయః • [illegible]
వరుఁడె కానంగబడఁడయ్యె • [illegible]
వంపుమాట యటుంచుఁడు • [illegible]
వంపు, సిగ్గునఁ దలవంపుఁ • [illegible]

విశ్వా—(తనలో) వగఁడుగానఁ [illegible] చక్షురతీత తేజస్సంపన్నుఁడగు శ్రీరాముఁ పుట్టినాఁడే!

జన—

గీ. పచ్చతోరణమెట్టఁ గంటఁ • [illegible]
పెండ్లియెప్పుడని నామోము • [illegible]
వీరణపుడుబ్బు లెటనైన • [illegible]
దుహిత పెండ్లెప్పుడని గుంటె • [illegible]
బొమ్మలకుఁ బెండ్లిసలిపెన • [illegible]
వేగరమ్మంచు జానకి • [illegible]
నీకుఁ గలిగినయుచితత • [illegible]
యమ్మయనిలోన సిగ్గంది • [illegible]

కోదుకుకంబును గూడఁతురు ♦ కూర్చువస్త్ర
నైన సద్దాని నేకష్ట ♦ మైనఁబడుచుఁ
త్వరఁగ వదలుచుకోనుదాఁక ♦ దండ్రి యోర్వఁ
డకట! యిది యేమిచోద్యమో ♦ యవనిమీఁద.
అమ్మలక్కలంద ♦ ఆంతఃపురినిఁ జేరి
యొక నూరకుంటి ♦ రేల యనుచు
నాదు రాణి నడుగ ♦ ఖేదావిలాస్యమై
పులుకుపులుకు నన్ను ♦ నలుకఁజూచు.

సీ. పెద్ద కన్నులవాఁడు ♦ ప్రియదర్శనమువాఁడు
పదునైదు పదునాఱు ♦ వయసువాఁడు
చాపకళాశాలి ♦ శాంతస్వభావుఁడు
వేదవేదాంగ సం ♦ విద్వరుండు
నిశ్చలతేజుఁడు ♦ నిర్మలరూపుఁడు
నిత్యసంస్మిత ముఖ ♦ నీరజుండు
లోకమనోహరుఁ ♦ డేకపత్నీవ్రతుఁ
డతులసత్వాఢ్య బా ♦ హార్గళుండు
నైన రాసుతుఁ గని జాన ♦ కమ్మనీవు
ప్రియుఁగ గ్రహియింపుమనుచుఁ బ్రా ♦ ర్థించుటకు నుం
హరధనుఃకార్య మొక్క టి ♦ యడ్డు దగిలె
నద్దినెఱవేఱు వెఱవేదో ♦ యకట! యెఱుఁగ.

లక్ష్మి—(తనలో) ఈరాజు మాయన్నగారినే యభివర్ణించుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగ) రామచంద్రా! శివధనుస్సు వంచు శూరుఁడే లేఁడని యీరాజు మిగుల పరితాపపడుచున్నాఁడు. మీరు వంచఁగలరని యీయనతో జెప్పుమని విశ్వామిత్రుఁడు తాతగారితో

నేను మెల్లఁగఁ జెప్పనా ?

రామ — (అపవారించి) తమ్ముఁడా ! నీకెందులకోయి ? ఊరకుండుము.

లక్ష్మ — (తనలో) ఈసమయమునవిశ్వామిత్రుఁడేమియుఁబలుకక యూరకుండెనేమో ? అదిగో ! ఏమియో చెప్పుటకు గాఁబోలు గొంతు సవరించుకొనుచున్నాఁడు.

విశ్వా — రాజేంద్రా ! ఆఁడుపడుచునుగాంచిన యాతనియార్తి యింత యని చెప్పఁదరముగాదు, కన్యకుఁ బెండ్లియగునంతమాత్రమున సదిసరిపోవునది కాదు.

గీ. అత్తప్రీతియో, కోఁతయో ♦ యాఁడుబిడ్డ
బామ్మబోధింపొ, సాధింపొ ♦ బోసిమామ
పెట్టొ, తిట్టొ పెద్దమఱఁది ♦ వెలఁది నెనరొ,
కనరొ ; తోటికోడండ్రిదొ ♦ కట్టొ రట్టొ.
అన్ని యిట్లుండ నటుమీఁద ♦ నంతిపురిని
మగనిముద్దొ గుద్దొ పడు ♦ కఁ గదిఁగునుకొ
కులట యొడిని గుటకొకూఁతు ♦ కుక్షి యెండొ
నిండొ యని కన్నవారొందు ♦ నెగులదెంతొ !

లక్ష్మ — (తనలో) ఓస్! ఈమాట లెవఁడెఱుఁగఁడు ? ఇదియా యిప్పుడీతఁడు పలుకవలసినది !

జన —

గీ. ఏకకన్యఁగాంచి ♦ మొనఁగెడువానికే
యిట్టిబాధయనఁగ ♦ నింటనల్వు

రాఁగ బిడ్డలున్న • యాతని బాధ యిం
కెంతయో యెఱుంగ • నెవనితనము ?

శతా—మిగిలిన మువ్వురినిఁగూర్చియు నంత చింత యుండవల సినపని లేదు. వారిసంగతి లోకముతోఁ పాటిదే యగును. జానకమ్మ సంగతియే లోకాతీతమయినది. అదియైన సీధనుర్వ్యవహారమున నట్లు యినది.

జన—మహాత్మా! అందునుగూర్చియే యూందోళన మెక్కు వగుచున్నది. గాధిపుత్రా! శంకరచాపము సజ్యముచేయు నాతఁ డెవఁడు లభింపకుండు నెడల నేమి కావలసినది? ఎంతకాల మందులకై నిరీక్షింపవలసినది ?

లక్ష్మ—(తనలో) ఈసారి విశ్వామిత్రుఁడు మాయన్నగారిని గూర్చి చెప్పకుండునెడ నేనే తెగిపడి చెప్పెదను. ఏమి ? ఇంకను విశ్వామిత్రుఁడు మాటలాడఁడేమి ? (లక్ష్మణుఁడు లేచును.)

రామ— (అతనిఁ గూర్చుండఁబెట్టి యూరకుండుమని సంజ్ఞ సేయును.)

లక్ష్మ—(అపవారించి రామునితో) ఈ రాజేంద్రుని మాటలు నేను సహింపఁజాలను. ధనుస్సు వంచునాతఁడు లభియింపఁ డను చున్నాఁడు. జగతి నిర్వీర్యమైపోయెననుకొనినాఁడా? మహావీరులగు మీయెదుట నీమాటలు విని నేనూరకుండఁగలనా ?

రామ—(అపవారించి) తమ్ముఁడా! ఇది కోపమునకదను కాదు, మనగురువుగారే యుచితరీతిని జెప్పెదరు.

లక్ష్మ—(తనలో) నీళ్ళు నములుచున్నట్లు ముని మాటలాడును గాని విడఁగొట్టి తెగవేసి రెండు తునకలగునట్లు మాటలాడఁడు.

చెప్పుచున్నాను. కావున రామభద్రుఁడు విల్లువంపబూనుట నా కిష్టము లేదు.

విశ్వా—(అపవారించి) పణమును బెట్టుటవఱకే నీయిష్టము గాని యటుపైన నీయిష్టమేమున్నది ?

జన—(అపవారించి) అది నిజమేకాని యీధనుస్సు ప్రభావము శ్రీరామచంద్రునితో మీరిదివఱకు సెలవిచ్చితిరా ?

విశ్వా—చెప్పినయట్టులే చెప్పినాను. దాని నీవు వంపవలసి యుండునని నేను చెప్పలేదు.

జన—నేనిప్పుడు చెప్పనా ? మీరుచెప్పెదరా ?

విశ్వా—నీవు చెప్పకుండు నెడల నాతఁడు పూనుకొనునా ? ఏమైనను నేను చెప్పెదను.

జన—శ్రీరామచంద్రా ! గాధేయసవన సంరక్షకై యీదేశప్రాంతమునకువచ్చి పూర్వపుణ్యవశమున నాకు దర్శనమిచ్చితివి. మహానందభరితుఁడనైతిని. శివచాపము నెక్కువెట్టినవానికినాకూఁతు నిచ్చెదనని దీక్షవహించితినని యిదివఱకు జరిగియున్న మాటలవలన వినియుందువు. విల్లు వంచుటకుఁ గార్తవీర్యార్జునాది వీరులువచ్చి విముఖులై పోయిరి. ఆవిల్లువంచఁగల మహాపురుషుఁడెవ్వఁడునుగానఁ బడలేదు. రాక్షసక్షోదనదక్షాక్షీణభుజాబల విశేషుఁడవగు నీవిందులకు సమర్థుఁడవయి యుందువు కావున—

విశ్వా—రామభద్రా ! అవశ్యము హరుచాపమును సజ్యము చేయుము.

రామ—రాజేంద్రా ! అనేకాస్త్రములొసఁగి యనేకశక్తులఁ గటాక్షించి, యాసురబలరహస్యములెన్నియో వెల్లడించి, తాను

నాకు సమీపముగ గూర్చుండి, చంపవలసిన విమానమునుగూడ నిర్దే
శించి, మాగురుఁడగు నీమహర్షి శిఖామణి రాక్షసుల నాచేఁజంపించి
నాఁడు. యథార్థముగ నాతనికి నాపైనున్న కటాక్షమే యసుర హనన
కారణము కాని నాబాహువులలోనున్న సత్వముకాదు. ఇప్పుడుకూడ
నామహానుభావుని కటాక్షమే కాలకంఠధనువును వంపఁగలదు.

జన—(తనలో) ఆహాహా ! ఏమిసౌజన్యము !

లక్ష్మ—(తనలో) ప్రాణమైన వదలుకొనవచ్చునుగాని చేసిన
గొప్పపని మునిమెప్పును వదలుకొనుట యీతనికిఁదక్క మఱెవ్వరికి
సాధ్యము.

శతా—ఆహా ! శ్రీరామమూర్తి వంటినిరహంభావస్వభావు నెచ్చ
టను గనివినియుండలేదు.

గీ. చేయకుండఁ జేసితినని ♦ చెప్పునాతఁ
డధముఁడు, రవంత చేసి కొం ♦ డంత చేసి
నాఁడననువాఁడు గర్వి; యెం ♦ తయొ యొనర్చి
సుంతఁ జేసితిననువాఁడు ♦ సుజనుఁడిలను.
సర్వలోకోపకార వి ♦ స్తారకార్య
వారమొనరించి భగవంతు ♦ వైభవంబొ
శిష్టకరుణయొ దానిని ♦ జేసెననుచు
తన్ను మఱచెడువాఁడెపో ♦ దైవము నను.

జన—గురూత్తమా ! బాగుగ సెలవిచ్చితిరి. అట్టిమహాను
భావుఁడు హరధనువు వంచి, నాకన్యనువరించి, నాచిత్తభేదమును వారిం

చినస్నాఁ గృతార్థుని జేయఁగలఁడని తోఁచుచున్నది.

విశ్వా—ఊహములతోఁడ నింకఁగాలక్షేపమేల? ఆ ధనువుపటకు దెప్పించుము.

జన—ఇప్పుడే యీకార్యము జరిగింపుమని సెలవా?

విశ్వా—శుభము సంకల్పించిన వెంటనే జరుపవలసినది కాదా?

జన—చిత్తము. ధనువీ వెనుక నేయున్నది, సేవకా! ఈ ద్వారము దెఱువుము.

(తెరయెత్తఁగఁ బుష్పమాలాద్యలంకృతంబగు నొక్కగద్దెపైహర ధనువు గానఁబడును.)

అందఱు—(లేచినమస్కరించి) ఓం! హరహర! మహాదేవ శంభూ!

లక్ష్మ—(తనలో) ఓస్! ఈమాత్రపుధనువునే యెవరువంచ లేకపోయిరా?

జన—(రామచంద్రునిఁ గాఁగలించుకొని) నాయనా! రామచంద్రా! ఇటువచ్చి దానిని సజ్యముచేసెదవా?

విశ్వా—రాజేంద్రా! ఉండుము. రామచంద్రా! తొందరలేదు. జనకచక్రవర్తీ! జానకినిటకుఁ బిలిపింపుము.

రాము—(తనలో) ఆహా! నామనసులోని యూహమే నీనోట నుండి వెడలినది కదా! మహాత్మా!

జన—గాధినందనా! రాణివాసమున నున్న జానకియిటకేల?

విశ్వా—తండ్రియొద్ద రాణివాసమేల? ఈముసలిమునిముచ్చుల యొద్ద రాణివాసమేల? భర్తయొద్ద రాణివాసమేల? పుత్త్రికైన

సౌమిత్రియొద్ద రాణివాసమేల?

లక్ష్మ — సెబాస్! గురూత్తమా! బాగుగఁబలికితివి.

రామ — (తనలో) ఆహా! మునీశ్వరా! నీవాక్యము మోఘము కదా!

జన —

సీ॥ భగ్నచాపమింక • బల్లెపైనుండఁగ
భర్తయనుచు రాము • భద్రమంటి
భవసమాన తేజ! • భవదీయవాక్యంబు
బహుళభవ్యభార • భరితమయ్యె.

సేవకా! జానకి నిటకుఁ బంపుమని రాణిగారితోఁ జెప్పుము.

రామ — (తనలో) హృదయమా!

గీ. ఘోరనాకార రాక్షస • వీరదర్శ
నమున నిసుమంతయుంబెకు జెం • దకయయుండి
మృదులమృదులాంగి సీత నీ • క్షింపఁదలఁచి
తొడికెదేల యిప్పుడె మెత్త • బడెదవేల?
ఇలను సుఖదుఃఖ భాగార్థ • ములకు శాశ్వ
తముగ నిత్రోడ గూర్పఁ గోఁ • దలఁచినట్టి
సుదతివచ్చు దనఁబడక • చూడుమయ్య
ప్రథమదర్శనమతికృతా • ర్థంబుగాదె?

[జానకియు మృగాలయుఁ బ్రవేశింతురు.]

జాన — ఎవ్వరో కొత్తవారున్నట్లున్నారు (పోఁబోవును.)

రాము — ఆహాహా !

జన — (ముందునకుఁబోయి జానకిని బట్టుకొని) అమ్మా! పోనక్కఱలేదు, ఈతాతల నెఱుఁగనే యెఱుఁగుదువుకదా ! ఆ రాజకుమారులలో

గీ. పోకమ్రాకుఁబోలెఁ ♦ బొడుగైనవానిని
పచ్చనైన పట్టు ♦ బట్టువాని

తల్లీ! తలవంచుకొనెదవేల? (గడ్డముపట్టుకొని) ఇదిగో! చూడుము.

మొయిలు హొరాయలు మేని ♦ మురిపములగులవాని
పరమతేజమైన ♦ వానిగనుము!

జాన — (తనలో) కన్నులు మూసికొనినను నా మహామహుని దివ్యతేజము రెప్పలసందు కన్నులలోఁ బ్రవేశించి దెసలంతఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నదే! ఇచ్చట సాక్షాత్కరించినది నాతపఃఫలమైన దైవమైయుండునా?

రాము — (తనలో)

గీ. మేఘమిచటనుండ ♦ మెఱుపచ్చటనునేల
ఈవిచిత్రచాప ♦ మేల నడుమ !
ధవునిధనువువేగ ♦ వంచిరో త్రెంచిరో
నిన్ను నన్ను నన్ను ♦ నిన్నెనర్ప.

జన — అమ్మా! నేజెప్పినకాంతిని జూచితివా ? మాటలాడ వేమి జానకీ?

జాన — అబ్బా! ఎదులకు ?

జనక — అదేమి ? కన్నులట్లు మూసికొందువేల ?

జాన — (తనలో) లోనంబ్రవేశించిన యామహనీయ తేజోరాశి తిరుగం బైకిబోవునేమోయని వెఱ్ఱిపడి కన్నులుమూసికొంటిఁగాని ఱెప్పలు దూరి లోఁజొరఁబాఱిన కాంతి ఱెప్పలు తెఱచిననైనఁ బోవునా? (కన్నులు తెఱచును.)

జన — అమ్మా! కన్నులు తెఱువుము సిగ్గుపడక చూడుము.— ఇతఁడె దాశరథి రామచంద్రుఁడు (నవ్వుచు) ఆతఁడు నిన్నుఁ బెండ్లిచేసి కొనునఁట. ఏమందువు?

జాన — (నిమ్మళముగ) హరధనువుమాట?

లక్ష్మ — (తనలో) సెబాస్! వీంకన్యకా! మారామచంద్రునకు నీవేతగుదువు.

రామ — (తనలో) హరధనువు వంచిన తరువాతనే

జాన — తండ్రీ! నన్నువదలుము. (జానకి మృదులను జేరును.)

మృదుల — (అప) సీతమ్మా! ఎంతయదృష్టవంతురాలవమ్మా!

జాన — (అప) చూడు చూడు. మాచెల్లెలూర్మిళకు సౌమిత్రి మిక్కిలితగియున్నాఁడుసుమా!

మృదుల — అమ్మా! నీపెండ్లికాకుండనే నీచెల్లెలికిఁ బెండ్లి సేరవుమాటలా!

రామ — రాజేంద్రా! గురూత్తమా! ఇంక ధనువు నొద్దకు వెడలవచ్చునా?

విశ్వా — అభ్యంతరమేమి?

రామ — తమ్ముఁడా! ఈవిల్లు నీయొద్దనుంచెదవా?

(ఇచ్చి ధనువునొద్దకు నిమ్మళముగఁబోవును.)

జన — (తనలో) అన్నియుననుకూలముగనున్నవి. ఈధనువేమి సేయునో?

గీ. హర! శశాంక రేఖాధర! ♦ యాశ్రితార్తి
హర! యెపుడు నైహికపు దేవు ♦ లాట నడుగ
నెదియు నొకటికోరెద క్షమి ♦ యింపు మిప్పుడు
సీత రాముని కిల్లాలిఁ ♦ జేయుమయ్య.

రాము—(గద్దెనుఁ జేరి ప్రదక్షిణమునుఁ జేయును.)

హర! త్రిపురహర! గజదైత్య ♦ హర! పదాబ్జ
భక్తకృతపాపచయ హర! ♦ ప్రసవబాణ
విపులమద హర! భూమీశ ♦ తపవనహర ?
ఏను నీవిల్లువంతు క్ష ♦ మింపుమయ్య.

జాన—(తనలో) రామప్రభూ! మీకులదేవతలు మిమ్ము సఫలమనోరథులఁ జేయుదురుగాక!

రాము—(తనలో) విల్లెట్లు వంచెదనోయని జానకి సన్న క్రీగంటఁ జూచుచున్నది. ఆహా! కృతార్థుఁడనుగదా! (ప్రకాశముగా) విల్లందుకొనుటకనుజ్ఞయే కదా?

విశ్వా—హరప్రసాదోస్తు.

రాము—ఇదుగో. (పూలమాలికను జేతికొసఁగును.)

(లక్ష్మణుఁడు తక్క సందఱు నవ్వుదురు.)

లక్ష్మ—ఆహా! ప్రమాదము. రామునకుఁ గాక సీతాకుసుమ కోమలవిన్యస్తహృదయాబ్జుఁడై పుష్పమాలిక నెత్తుకొనుఁబోలు. (క్రోధముతో) ఆయనయభిప్రాయము నెఱుఁగకుండ నట్లు నవ్వుట న్యాయముగా? రాజేంద్రా! నీవామాలికఁ దీసికొని శ్రీసీతాదేవికిమ్ము దాని నేమి చేయవలయునో ఆమెయే యెఱుఁగును.

జన—(తీసికొని) అమ్మా! ఇది తీసికొనుము.